

OSMANLI'DA İLİMLER DİZİSİ | 4

Osmanlı'da İlm-i Tefsir

Editörler

M. TAHA BOYALIK
HARUN ABACI

İSAR
YAYINLARI

İSAR Yayınları | 20

Osmanlı'da İlimler Dizisi | 4

Osmanlı'da İlm-i Tefsir

Editörler

M. Taha Boyalık

Harun Abacı

1. Baskı, Aralık 2019, İstanbul

ISBN 978-605-9276-18-4

Yayına Hazırlık

M. Fatih Mintaş

Ömer Said Güler

Kitap Tasarım: Salih Pulcu

Tasarım Uygulama: Recep Önder

Baskı-Cilt

MD Basım

Seyrantepe Mah. İbrahim Karaoğlanoğlu Cad.

No: 105/1236 Kağıthane / İstanbul

Tel: +90 (212) 283 10 15

Matbaa Sertifika No: 41746

© İSAR Yayınları

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 32581

Bütün yayın hakları saklıdır. Bilimsel araştırma ve
tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının
yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İSAR Yayınları

Selami Ali Mah. Fıstıkağacı Sok. No: 22 Üsküdar / İstanbul

Tel: +90 (216) 310 99 23 | Belgegeçer: +90 (216) 391 26 33

www.isaryayinlari.com | yayin@isar.org.tr

Katalog Bilgileri

Osmanlı'da İlm-i Tefsir | ed. M. Taha Boyalık - Harun Abacı | İstanbul 2019

(1.bs.) | İSAR Yayınları - 20 / Osmanlı'da İlimler Dizisi - 4 | ISBN: 978-605-

9276-18-4 | 16,5 x 24 cm. - ??? s. | 1. Tefsir İlmî_Osmanlı Devleti 2.

Kur'an İlimleri 3. Âyetler ve Süreler 4. İlimler Tarihi

Şeyh Ali el-Bistâmî'nin (Musannifek) Biyografisi ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları *

Ümit Karaver

Dr., Tahtakale Emniyet Han Mescidi İmam Hatibi

Giriş

“Bakışını tekrar tekrar kalemimin damlalarının düştüğü; yazılarımın ve bildirimlerimin olduğu yerlere çevirirsen, isabetli aklınla şunu görürsün ki, bunu ancak Cârullah veya fesâhat, berâat ve Arapça’da onun dengi biri yazardı... İşte o, Allah’a muhtaç bu Şeyh Ali b. Mecdidîn eş-Şâhrûdî el-Bistâmî’dir. –Allah onu istediği ve arzuladığı şeylerde muvaffak kılsın, dünya ve ahirette nimetine ulaştırsın–” (Âmin)

(Musannifek, Konya, 855/1451)

XV. yüzyıl âlimlerinden “Musannifek” lakabıyla bilinen Şeyh Ali b. Muhammed b. Mes’ûd el-Bistâmî eş-Şâhrûdî’nin (ö. 875/1470) hayatına dair bilgilerimiz maalesef sınırlıdır. Eserlerinin büyük kısmının müellif hatları Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih bölümünde olmasına rağmen, Musannifek’in hayatı ve eserleriyle ilgili bilimsel çalışmalar yetersizdir. Ayrıca Musannifek’in ilm-i tefsir çalışmaları ile ilgili bilgiler de genelde birbirinin tekrarı düzeyindedir.

Makalemiz, Musannifek ve tefsir çalışmalarına dair bazı karanlık noktaları bir nebze de olsa aydınlatmak amacındadır. Çalışmamızın birinci kısmında

.....
* Bu makalenin ortaya çıkmasında bana ilham veren, beni teşvik eden değerli kardeşim Mehmet Arıkan’a borcum teşekkürün çok ötesindedir.

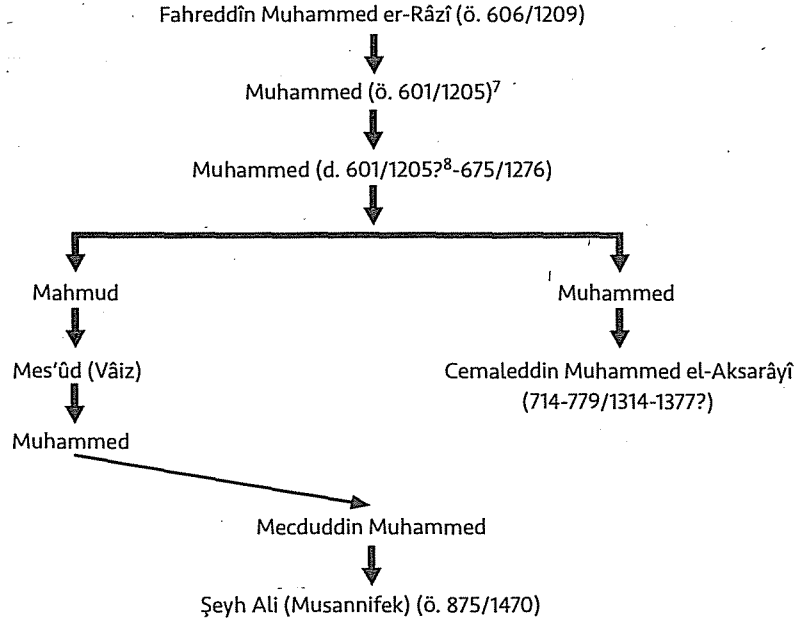
Musannifek'in hayatı ile ilgili daha önce kullanılmayan kendi notlarından hareketle yeni bilgiler verilmiştir. Ardından Musannifek'in ilm-i tefsire dair çalışmalarının dökümü çıkarılmış ve yeni elde edilen bilgi ve belgelerle bunların tahkiki yapılmıştır. Ayrıca çokça tartışılan tefsirinin adı, ne zaman yazıldığı, tamamlanıp tamamlanmadığı, nüshaları ve metodu ile ilgili bilgiler verilmiştir.

1. Şeyh Ali el-Bistâmî'nin (Musannifek) Hayatı¹

Timur'un (ö. 807/1405) Anadolu ve Orta Doğu seferlerine başladığı 803/1400 senesinde² Bistâm'ın Şâhrûd kasabasında dünyaya gelen Musannifek'in asıl ismi "Şeyh Ali"³dir. Zira yazdığı ilk dönem eserlerinde ve diğer tüm eserlerinde ismini "Şeyh Ali b. Mecdiddin Muhammed eş-Şahrûdî el-Bistâmî" şeklinde kaydetmiştir.³ Ayrıca kullanmış olduğu mührünün üzerinde "Şeyh Ali" ibaresi bulunmaktadır.⁴ Ancak XV. yüzyıldan itibaren kaynaklarda "küçük yazar" anlamına gelen "Musannifek" lakabıyla kaydedilmiş ve şöhret bulmuştur. Bu lakabın kim tarafından ne zaman verildiği belli değildir. Ayrıca görebildiğimiz kadarıyla müellif bu lakabı hiç kullanmamıştır.

Müellifimiz, tefsir geleneğinin önemli halkalarından, *et-Tefsîrû'l-kebîr* sahibi Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1209) torunudur. Musannifek'in, tefsirinde de "dedem" dediği⁵ Fahreddîn er-Râzî'ye ulaşan şeceresi şöyledir:⁶

- 1 Musannifek'in hayatı ve eserleri ile ilgili geniş bilgi için bk. Ümit Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen 'Avâmil-i Atîk' Şerhi (Tahkik ve Tahlil)* (İstanbul: Kitâbi, 2019), 51-98.
- 2 Timur'un Anadolu ve Orta Doğu seferleri için bk. Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 83-123 ve Jean Paul-Roux, *Timur*, trc. Ali Rıza Yalt (İstanbul: Milliyet Yayın A.Ş. 1994), 133-140; İsmail Aka, "Timur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41: 174.
- 3 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Misbâh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 5032, (Müellif Hattı) 2^a-134^b; a.mlf., *er-Reşâd fî şerhi'l-İrşâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi, nr. 2479, (Müellif Hattı) 3^a.
- 4 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Hidâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 1965 (zahriye); İbnü'l-Hâcib Cemalüddin Osman b. Ömer, *Muhtasaru münthe's-sûl ve'l-emel*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 1439 (zahriye).
- 5 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Tefsîru selâsi âyât min sûreti'l-Bakara*, (*Kitâbü'ş-Şifâ*), Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 51 (Müellif Hattı), 14^b:
وَأما نحن فنورد في تأويل هذه الكلمة مما نجد من كلام الطوائف، ما هو منطبق على قواعد الشريعة الشريفة، وما هو مطابق للعقائد الصحيحة المستقيمة. فمنها ما ذكره جدي صاحب «التفسير الكبير». ألبسه الله ملايس غفرانه، وأحلّه من فضله دار رحمته ورضوانه ..
- 6 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, nr. 1342 (Müellif Hattı), 102^{a-b}; Rudolf Sellheim,

Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ* adlı eserinde babasının ve dedelerinin ilimle meşgul olduklarından söz etmektedir.⁹ Buradan hareketle Musannifek'in ilk tahsilini babasından almış olabileceğini düşünüyoruz.

Pek çok hocadan ders almış olan Musannifek'in hocaları içerisinde ismini zikretmemiz gerekenlerden biri Abdülazîz b. Ahmed b. Abdülazîz el-Ebherî'dir. Musannifek, Ebherî'den hem Şâfî fihkî hem de tefsir okumuştur.¹⁰ Musanni-

.....
Arabische Handschriften, Materialien Zur Arabischen Literaturgeschichte, 1. Kısım (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1976), 263.

7 Rudolf Sellheim, Muhammed'in öldüğü tarihi 606/1209 olarak kaydetmiştir. Bu tarihin doğru olmama ihtimali vardır. Zira Fahreddin Râzî tefsirinde (*et-Tefsîrû'l-kebir/Mefâtiḥu'l-ğayb*) dört sûrenin (Yunus sûresi, Hud sûresi, Yusuf sûresi ve Rad sûresi) "temmet" kaydında sûreleri bitirdiği tarihleri kaydetmiştir. Ayrıca genç yaşta gurbette vefat eden oğlu Muhammed'in ölümünden çok müteessir olduğunu yazmış ve oğlu için dua istemiştir. Oğlunun vefat tarihi tam olarak kayıtlı olmamakla birlikte eldeki kayıtlara göre oğlunun ölümünden bahsettiği en erken tarih 601 senesinin Receb ayıdır. Bk. Fahreddin er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzi* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981/1401), 17: 183; 18: 84, 233; 19: 72.

8 Sellheim, Muhammed'in doğum tarihini 605/1208 olarak kaydetmiştir. Muhammed'in babası 601/1205'de vefat ettiğine göre Muhammed'in doğum tarihinin 601 ya da 601'den önceki bir tarih olması gerekmektedir.

9 Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, 102^a.

10 Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, 103^b.

fek tefsirinin mukaddimesinde ilm-i tefsirde iki silsilesi olduğunu, birinci silsilesinin hocası Abdülaziz Ebherî yoluyla İbn Abbâs'a (ö. 68/687-88) ulaştığını söyler.¹¹

İkinci silsilede saydığı isim ise hocası Celâleddîn Yûsuf el-Evbehî'dir¹² (ö. 833/1429-30). Horasan, Irak ve Mâverâünnehir ulemâsından olan, Arapça (Ulûm-i Arabiyye) konusunda zamanın önemli âlimlerinden,¹³ *el-Keşşâf* ve *Miftâh'ın* inceliklerine vâkıf olan¹⁴ Evbehî, Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) önde gelen talebelerindendir.¹⁵ Teftâzânî vefatına yakın bir tarihte (792 Muharrem'inin sonları/Ocak 1390) Semerkand'ta, öğrencileri arasında sadece ona eserlerini düzeltme ve değiştirme icâzet ve ruhsatını vermiştir.¹⁶ Rivâyete göre Timur'un meclisinde Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) münazara ederken Evbehî'de hocasının yanında yer almış, ancak Seyyid Şerîf, Evbehî'yi meclisten çıkartmıştır.¹⁷ Musannifek, Herât'ta bulunan

11 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed b. Mes'ud eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *el-Muhammediye fi't-tefsir fi tefsiri'l-Fâtiha*, (Kitâbü's-Şifâ), Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 260 (Müellif Hattı), 23^b:

و اما این فقیر را در علم تفسیر دو سلسله است، أحدهما ينتهي إلي ابن عباس - رضي الله عنه ، لأن شيخ هذا الفقير في التفسير وفي فقه الشافعي - رضي الله عنه . الفاضل الكامل الذي كان يستضيء الآفاق في حياته بنور تقواه ويستفيد العالمون بعلم فتواه الإمام الهمام عبد العزيز بن أحمد بن عبد العزيز الأبهري - روح الله روحه ..

Ayrıca bk. Ersin Çelik, "Fatih Sultan Mehmed Han'ın Emriyle Yazılan Farsça Tefsir: 'Kitâbü's-Şifâ fi Tefsiri Kelâmillâhi'l-Münzel Mine's-Semâ'", *Osmanlı Döneminde Tefsir*, (İstanbul: Daru'l-Fünun İlahiyat Vakfı, Ensar, 2018), 1: 140. Çelik, makalesinde Abdülaziz el-Ebherî ile Seyyid Şerîf Cürcânî'ye giden bir silsileden bahsetmektedir. Biz bu irtibatı nasıl kurduğunu anlayamadık. Abdülaziz el-Ebherî'nin babası ve hocası *Mevâkif* şerhi sahibi Seyfulmille ve'd-dîn Ahmed ile Seyyid Şerîf Cürcânî karıştırılmış olabilir.

12 Musannifek, *el-Muhammediye fi't-tefsir fi tefsiri'l-Fâtiha* (Kitâbü's-Şifâ), 24^a.

13 Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, 102^b.

14 Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Mevzû'âtü'l-'ulûm*, trc. Kemâleddîn Mehmed (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1313), 1: 220.

15 Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, 102b; İbnü'l-'İmâd Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî ed-Dımaşkî, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, nşr. Abdülkâdir el-Arnâût, Mahmûd el-Arnâût (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), 9: 476.

16 Teftâzânî'nin talebesi Celâleddîn Yusuf Evbehî'ye, Semerkand'da vefatına yakın bir tarihte (792 senesi Muharrem ayının sonları) verdiği icâzet metni için bk. Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, 102^b-103^a.

17 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Misbâh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi, nr. 2569, 3^a (vikâye):

الشارح: تلميذ مولانا يوسف الأبهري، وهو الفاضل الشهير بـ«يوسف الحلاج» تلميذ مولانا سعد الدين، وهو الذي أخرجه السيد في مجلس تملرنك حال مناظرته مع الشارح، وقصته معروفة ومشهورة.

Giyâsiyye Medresesinde hocalık yapmış olan Evbehî'den¹⁸ edebî ilimleri ve tefsir ilmini okumuştur.¹⁹ Hocası Evbehî ve Teftâzânî'den büyük ölçüde etkilendiğini düşündüğümüz Musannifek'in tefsir çalışmalarına başladığında ilk olarak 830'ların başında Teftâzânî'nin *el-Keşşâf* şerhini/hâşiyesini okuduğunu ve istinsah ettiğini görmekteyiz.

Musannifek 20 yıla yakın bir süre (812-830²⁰) Herât'ta kalmış, 831 yılında Bistâm'a²¹ ardından aynı yıl yine Herât'a dönmüştür.²² 832/1428-29'da Bistâm'a gitmiş,²³ üç sene sonra tekrar Herât'ta dönmüştür.²⁴ 18 Ramazan 836 (8 Mayıs 1433 Cuma) tarihinde Bistâm kasabasında²⁵ gördüğümüz Musannifek iki yıl burada kalmıştır. 839/1435'te Herât'a geri dönmüştür.²⁶ Aynı yıl Sultan Şâhruh (ö. 850/1447) ile birlikte Karabağ-Tebriz seferine çıkmıştır.²⁷ Sultan Şâhruh'un meclisinde bulunan ve pek çok konuda kendisine danışmanlık yapan Musannifek o sırada yaşadığı, Fâtîha sûresinden manaların kendisine açıldığı bir tecrübeden şöyle bahseder:

“... 839 senesinde Karabağ Tebriz'de Sultan-ı Azam Şâhruh'un –Allah burhanını aydınlatsın ve lütfuyla af ve gufran elbisesini ona giydirdin- meclisinde mülâzım ve onun meclis-i âlisinde, gece gündüz yanında olanlardan biri ve gizli açık işlerinin hepsinde onun mahremi iken, ruhum bana göründü. Sanki ruhum ışık ve parlaklıkta güneşin yuvarlağı gibiydi ... Bu hallerde iken kalbimi denedim ve müşkiller konusunda onu kullandım. Kalbime yöneldiğim ilk anda her müşkilimin halli ortaya çıkıyordu. Sonra

.....

18 Mustafa Şahin, *Orta Çağ'da Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar 962-1507)*, (Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2013), 288.

19 Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, 119^b; a.mlf., *el-Muhammediye fi't-tefsir fi tefsiri'l-Fâtîha (Kitâbü'ş-Şifâ)*, 24^a.

20 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2187, 285^a.

21 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Vikâye*, The Chester Beatty Library, nr. 3196-01 (Müellif Hattı), 45^b.

22 Teftâzânî, Sa'düddin Me'sud b. Ömer, *Hâşiye ala'l-Keşşâf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye nr. 168 (Müstensih: Musannifek), 230^b.

23 Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1360/1941), 1: 475.

24 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu Kasideti'l-Bürde*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Ârif Efendi, nr. 180, 100^b.

25 Musannifek, *Şerhu Kasideti'l-Bürde*, 100^b.

26 Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-Devleti'l-'Osmâniyye* (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1395/1975), 101.

27 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Hallü'r-rumûz ve keşfu'l-kunûz*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2611 (Müellif Hattı), 145^{a-b}.

kalbimi yine denedim, Fâtiha sûresinde kullandım ve onun manaları üzerine biraz düşündüm ve birden Fâtiha'nın âyetlerinin herbirinde, denizlerin mürekkep, ağaçların kalem olsa bile yazamayacağı, defterlerin ve pek çok ciltlerin alamayacağı manalar bana zuhur etti.”²⁸

Musannifek'in gördüğü bu müşahede esnasında “Fâtiha sûresinin âyetlerinin herbirinde, denizlerin mürekkep, ağaçların kalem olsa yazamayacağı manalar” vurgusunun önemli olduğunu düşünüyoruz. Zira daha sonra Fâtih Sultan Mehmed'e (ö. 886/1481) sunacağı Fâtiha sûresi tefsirinin temelinde bu müşahedenin olabileceğini söyleyebiliriz.

843 senesinin Cemâziyelevvel ayında (Ekim/Kasım 1439) Konya'da bulunan Musannifek, burada *el-Keşşâf*'ın bir nüshasını satın almıştır.²⁹ 844 senesinin Şevvâl ayında (Şubat/Mart 1441) tekrar Herât'a³⁰ giden Musannifek, bir ay sonra (Nisan/Mayıs 1441) Şâhrûd-Bistâm'a geçmiştir.³¹ 845 yılının Cemâziyelâhir ayında (Ekim/Kasım 1441) Edirne'de olan Musannifek,³² Şevval 845 Pazartesi gecesi (Şubat 1442) Bursa'da,³³ 846 senesinin Zilkadesinde (Mart/Nisan 1443) Herât'tadır.³⁴ Yaklaşık dört ay sonra ise 847 senesinin Rebiülâhirinde (Temmuz/Ağustos 1443) Şâhrûd-Bistâm'da,³⁵ bir yıl sonra 849 yılının Cemâziyelev-

28 Musannifek, *Hallü'r-rumûz ve keşfu'l-kunûz*, 145^{a-b}:

... في قراياغ تبريز في ستة وتسع وثلاثين وثمانمائة حين كنت ملازما بمجلس السلطان الأعظم شاه رخ سلطان-أنار الله برهانه وألبسه بفضله عفوّه وغفرانّه- وكنت إذن واحدا من أصحاب مجلسه العالي ليلا ونهارا، ومحرّما له في جميع أمورهِ سزا وجهارا. فانكشف عليّ في أثناء هذه الحالات رُوحِي كأنه قرص شمس بعينه في الضياء والشعاع، وإنّي أراه معاينة... وكنت أجرب قلبي في هذه الحالات، واستعملته في المشكلات فكل مشكل توجه إليه قلبي يظهر حله في أول التوجه، ثم جربت قلبي فاستعملته في سورة الفاتحة وتأملت ساعة في معانيها فظهر عليّ في كل آية من آياتها معانٍ لا يسعها الدفاتر ولا المجلدات الكثيرة وإن كانت البحار مدادا والأشجار أقلاما.

29 Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 386, (zahriye).

30 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Vikāye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 1876 (zahriye).

31 Bezdevî, Fahrulislam Ali b. Muhammed, *Kenzü'l-vusûl ila marifeti'l-usûl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 1234, (vikāye).

32 Bezdevî, *Kenzü'l-vusûl*, 233^b.

33 Musannifek Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa, nr. 604, 117^a.

34 Bezdevî, *Kenzu'l-vusûl*, (vikāye).

35 Buhârî, Abdullâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, nr. 577, (zahriye).

vel ayında (Ağustos/Eylül 1445) Konya'dadır.³⁶ Musannifek'in 840-848/1436-1444 tarihleri arasında Anadolu'ya çok pek defa geliş-gidişlerinin, Sultan Şâhruh'la olan yakınlığı ve Şâhruh'la II. Murad arasındaki mektuplaşmalar³⁷ dikkate alındığında, diplomatik misyonlu bazı görevler gereği olduğunu söyleyebiliriz.

Şâhruh'un ölümüyle beraber muhtemelen yeni bir himâye arayışına giren Musannifek, 849-856/1445-1452 seneleri arasında yaklaşık yedi yıl Konya'da kalmıştır.³⁸ Bu süre zarfında Nalıncı³⁹ ve Karatay⁴⁰ medreselerinde hocalık yapmış, telif, istinsah ve tedris faaliyetlerini sürdürmüştür. Musannifek'in Konya'da uzun bir süre kalmasında 845/1441 tarihinde doğan oğlu Muhammed'in⁴¹ eğitimini de başka bir sebep olarak zikredebiliriz.

856 Zilhicce'sinde (Aralık 1452) hac farizasını yerine getirmiş⁴² olan Musannifek, Ramazan 858'de (Ağustos-Eylül 1454) tekrar Konya Meram'a⁴³ gelmiş ve iki yıl daha burada kalmıştır.⁴⁴ Görebildiğimiz kadarıyla arada kesintiler olmakla beraber Musannifek, 855-860/1451-1456 tarihleri arasında Konya'da *el-Keşşâf*'ın büyük bir bölümünü istinsah etmiştir.

Muhtemelen 860'ların başında Osmanlı hizmetine giren müellif, 861 yılında (7 Nisan 1457) Edirne'ye⁴⁵ yerleşmiştir. 862 senesi Cemâziyelevvel ayının sonla-

.....

36 Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed, *el-Veciz*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 2211, (vikâye).

37 Bk. Anonim, *Münşeatü's-Selâtin*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 4126, 71^b-72^b.

38 Beğavî Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ud, *Mesâbihu's-Sünne*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 1186, (vikâye).

39 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Valide Sultan, nr. 284, 193^a.

40 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Hâşiyetü'l-Mutavvel*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah, nr. 1776, 142^a.

41 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Hidâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 1965 (Müellif Hattı) (zahriye).

Musannifek'in oğlu Muhammed'i tesbit eden ve bu bilgiden beni haberdar eden kadim dostum Seyyed Mohammad Taghi Hosseini'ye müteşekkirim.

42 Musannifek'in Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret tarihine dair kayıt için bk. Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *el-Muhammediye fi't-tefsir fi tefsiri'l-Fâtiha (Kitâbü's-Sifâ)*, Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 261, (Mukaddime).

43 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 5004 (Müellif Hattı), 725^b-726^a.

44 Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 393 (Müstensih: Musannifek, Konya, 860), 247^b-248^a.

45 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2855, 142^b.

rında (Nisan/Mayıs 1458) telifine başladığı tefsirinin mukaddimesinde Sultan Fâtih'e övgü dolu ifadeler kullanan Musannifek, "Allah iman edenlerin dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır" (el-Bakara 2/257) âyeti gereği, Allah'ın, kendisini Karaman harabesinin çukurundan devletler ve yüce himmetler sahibinin (Sultan Fâtih'in) civârının zirvesine yerleştirdiğini söyler.⁴⁶ Yaklaşık 5 yıl Edirne'de kalan⁴⁷ müellif, bu süre zarfında Sultan Fâtih'e sunacağı tefsirinin Fâtiha Sûresi ve Mürselât sûresinden Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olan kısmının telifini de bitirmiştir.⁴⁸ 867 senesinin Receb ayında (Mart/Nisan 1463) Edirne'den Sultan Fâtih'in Bosna Seferine katılmıştır.⁴⁹ 868/1464 senesinde tekrar Edirne'de olduğunu tahmin ettiğimiz⁵⁰ Musannifek, 870 tarihinde Hayrabolu'dadır.⁵¹ Ardından tekrar Edirne'de gördüğümüz Musannifek 875 senesine⁵² kadar Edirne'de kalmıştır. Musannifek 875 senesinin⁵³ -Edirnevî'nin (ö. 1095/1684) verdiği bilgiye göre- Muharrem ayının sonunda⁵⁴

46 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Mülteka'l-bahreyn (Kitâbü'ş-Şifâ)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 636 (Müellif Hattı), 3^a:

شفاء دل ريش هر درويش و شاه مظهر سر السلطان ظل الله ... السلطان ابن السلطان غياث الدولة والدنيا والدين أبو الفتح محمد بن مراد خان ... تا بر مقتضائى الله ولي الذين آمنوا يخرجهم من الظلمات إلى النور ﴿سورة البقرة 257/2﴾ از حضيض خرابه قرمان به اوج جوار صاحب دولتان و عالی همتان رسانيد ...

47 Musannifek, *Hallü'r-rumûz*, 203^a.

48 Musannifek, *Muhammediyye fi't-tefsir (Kitâbü'ş-Şifâ)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 285, 432^a.

49 Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 1439'da yer alan İbn Hacıb'in *Muhtasaru'l-Münteha* isimli eserinin nüshası Musannifek'in temellüküdür. Bu nüsha Musannifek tarafından okunmuş, notlar alınmış ve vakfedilmiştir. Nüshanın 100^b sayfasında Musannifek'in hattıyla kayıtlı olan notta:

در تاریخ سنه سبع وستين در ماه رجب از ادرنه به لشکر رفته شد.

867 Receb ayında (Mart/Nisan 1463) Edirne'den askerle birlikte çıkıldığına dair bir ifade bulunmaktadır. Bu tarih Bosna seferine çıkışının tarihi olabilir. Ayrıca bk. Nihal Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 166.

50 İbn Hacıb Cemaleddin Osman b. Ömer, *Muhtasaru İbn Hacıb fi usûl'il-fikh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa, nr. 169 (Müstensih: Yahya b. Muhammed), 120^a.

Musannifek'in yeğeni ve talebesi Yahya b. Muhammed, 868 senesinin Ramazan ayı sonlarında (Haziran 1464) İbn Hacıb'in muhtasarını, 10 Zilhicce 869/ 3 Ağustos 1465 tarihinde "Dirâmü's-Sakt" adlı eseri Fatih Sultan Mehmed'in mutalaası için Edirne'de istinsah etmiştir. Musannifek'in yeğenini yanından ayırmadığı dikkate alınırsa Musannifek'in bu tarihlerde Edirne'de olma ihtimali vardır.

51 Musannifek, *Şerhu'l-Vikâye*, 45^b.

52 İbn Esir Mecdüddin Mübarek b. Muhammed, *Câmiu'l-usûl min ehâdisi'r-rasul*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 722, (zahriye).

53 Taşköprüzâde, *Şekâik*, 102.

54 Edirnevî Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü'l-müfessirin*, thk. Süleyman b. Sâlih el-Hazzî (Medine: Mektebetu'l-ulum ve'l-hikem, 1417/1997), 303.

(Temmuz 1470) İstanbul'da⁵⁵ vefat etmiştir. İstanbul'un Eyüp semtinde doğup büyüyen aynı zamanda Eyüp Sultan Camii başımamı olan Abdullah Eyyûbî'nin (ö. 1836)⁵⁶ verdiği bilgiye göre Musannifek'in kabri, Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretlerinin türbesinin sol tarafında kubbeye bitişik bir yerdedir, alâmet taşının üzerinde bir tac bulunmaktadır.⁵⁷ Maalesef yaptığımız iki incelemede de Musannifek'in mezarını tespit edemedik.

2. Şeyh Ali el-Bistâmî'nin (Musannifek) İlm-i Tefsire Dâir Çalışmaları

Entelektüel düzeyi yüksek, ilimle meşgul olan bir ailede yetişen müellif, İslamî ilimlerin tefsir, hadis, fıkıh usûlü, tasavvuf, nahiv ve belagat sahalarında geniş bir bilgi birikimine sahiptir.⁵⁸ Velûd bir şahsiyet olan müellifin çok sayıda şerhi, hâşiyesi ve telif eseri bulunmaktadır. Arapça ve Farsça olarak kaleme almış olduğu bu eserlerini ulemâya ve fudalâya vakfetmiştir.⁵⁹ Muhtemelen eserleri daha sonra Semâniye Medresesi (Fâtih) Kütüphanesine nakledilmiştir.⁶⁰

Günümüzde yapılan araştırmalarda, XVI. yüzyılda Semâniye Medresesi müderrislerinden Muhammed b. Ali el-Fenârî'ye (ö. 929/1522-23) ait olduğu iddia edilen⁶¹ ve yine Semâniye Medresesi müderrislerinden ve müfettişlerinden Hacı Hasanzâde'nin (ö. 979/1572) hazırladığı, içerisinde Semâniye Medresesi

55 Taşköprizâde, *Şekâik*, 102; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, 9: 477.

56 Ali Turgut, "Abdullah Eyyûbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansikloedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 102.

57 Abdullah Eyyûbî, *Risâle fi Ebi Eyyûb*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hacı Cemal Öğüt, nr. 67, 130^a.

58 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm* (İstanbul: y.y., 1889-1898), 6: 4312.

59 Musannifek'in 873/1468 tarihinde vakfettiği bir eserindeki vakıf kaydı için bk. Musannifek Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Hâşiyeye ale'l-Mutavvel*; Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Yusuf Ağa, nr. 5531 (Müellif Hattı), 8^a:

وقفت هذا الكتاب علي العلماء والفضلاء وقتنا صحيحا شرعيا، وأنا الفقير الواقف شيخ علي بن محمد الدين البسطامي تقبل الله منه تحريرا في تاريخ سنة ثلاث سبعين وثمانمائة.

60 Musannifek'e ait vakıf kayıtlarında "Semâniye" ifadesini göremedik. Mecdî'nin (ö. 999/1591) *Hadâikü's-Şekâik*' adlı eserinin kenar notunda: "Mervidir ki Mevlana Musannifek Hazretleri mâlik olduğu kitaplarını sahn müderrislerine vakfedip mütalaasını anlara tansis ve tahsis eyledi." şeklinde bir bilgi bulunmaktadır. Bk. Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku's-Şekâik*, Tercüme ve Zeyl-i Şekâik-i Numâniyye, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: y.y., 1409/1989), 1: 187 (hâmiş).

Semâniye Medresesi'nin yapımın 875/1470 tarihinde tamamlandığı -bk. İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 106-, Musannifek'in bu tarihten önce eserlerini vakfettiği dikkate alınırsa bu ihtimal düşünülebilir.

61 İsmail E. Erünsal, "Fatih Camii Kütüphanesine Ait En Eski Müstakil Katalog" *Erdem Dergisi* 9/26 (Eylül 1996): 661; Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 417-419.

(Fâtih) Kütüphanesine vakfedilen kitapların kayıtlı olduğu iki defter bulunmuştur. Bu iki defterde, Musannifek'in tefsir çalışmaları ile ilgili örneğin; toplamda yaklaşık 1.800 varaklık *el-Keşşâf* istinsahının nüshaları, yine Musannifek'in istinsah ettiği Teftâzânî'nin *el-Keşşâf* şerhi/hâşiyesi nüshası (203 vr.) ve toplamda yaklaşık 1.250 varaklık Musannifek'in tefsir nüshaları kaydedilmiştir.⁶²

Bu çalışmada mezkûr iki defteri kendimize yol haritası olarak belirledik. Burada bulunan nüshaları tesbit ettik, kayıtlara yanlış olarak geçmiş bazı nüshaları yeniden adlandırdık ve bu nüshalardan hareketle müellifin ilm-i tefsir çalışmalarını belirlemeye çalıştık. Buna göre Musannifek'in tefsir ilmi ile ilgili çalışmalarını dört temel başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar *el-Keşşâf* üzerine yaptığı çalışmalar, *et-Tefsîrü'l-kebîr* çalışması, "*Mülteka'l-bahreyn/Kitâbü's-Şifâ*" adli tefsiri ve tuttuğu tefsir notlarıdır.

Modern tefsir araştırmacıları, klâsik dönemde tefsirin iki ana damarından söz etmektedirler. Birinci damar: Kur'ân-ı Kerîm'in dilsel bir metin olarak ele alınmasıdır ki bu tavrın en önemli temsilcilerinden biri *el-Keşşâf* sahibi Zemahşerî'dir (ö. 538/1144). İkinci damar ise Kur'ân-ı Kerîm'deki hakikatlerin ortaya çıkarılmasıdır ki bu tavrın ilk temsilcilerinden biri de Fahreddîn er-Râzî'dir. Musannifek'in ilm-i tefsir çalışmalarına baktığımızda bu iki ismin bunlarda son derece merkezi bir yer işgal ettiğini söyleyebiliriz. Musannifek'e ait bazı tefsir nüshalarında müellifin bu iki ismi bir araya getirme çabalarını da görmekteyiz. Şimdi bunları detaylandıralım.

2.1. *el-Keşşâf* Çalışmaları

Nahiv ve belâğat konularında behre sahibi olan Musannifek, tefsir alanında Zemahşerî'den büyük ölçüde etkilenmiştir. Müellif, 855/1451 tarihinde Konya Meram'da bitirdiği *el-Keşşâf* istinsahının sonunda, *el-Keşşâf'a* ve Zemahşerî'ye övgüler içeren ifadeler kullanmakta; Zemahşerî'nin fesâhat, berâat ve Arapça konularındaki otoritesine vurgu yapmaktadır. Ayrıca *el-Keşşâf* metni üzerine yapmış olduğu tashihlere, tenmiklere, eklemelere bakıldığında bunları sadece Zemahşerî veya fesâhat, berâat ve Arabiyye'de onun dengi birinin yazabileceğini söylemekte ve bu konuda hiç de mütevazı davranmayarak kendisinin bu özelliklere sahip olduğunu ifade etmektedir. Mezhebî noktada ise Zemah-

62 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Defterî Haremeyn Muhasebesi Sultan Fatih Evkâfı Kâlemi Defterleri (Bâb-ı Defterî Haremeyn)*, 21941-B, s. 43^{a-b}; Hacı Hasan-zâde, *Fatih Kütüphanesi Katalogu*, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. 9559, s. 43 (pdf).

şerh'nin taassubunun ve asabiyyesinin kendisinde olmadığını sözlerine ekleyerek Ehl-i sünnet olduğunun altını çizmektedir.⁶³

Müellif *el-Keşşâf* üzerine bir şerh/hâşiye kaleme almıştır. *el-Keşşâf*'ın büyük bir kısmını istinsah etmiş, yukarıda da ifade edildiği gibi metnin kenarlarında tashih, tahkik ve tenmiklerde bulunmuştur. Ayrıca hocasının hocası Teftâzânî'nin *el-Keşşâf* şerhini/hâşiyesini istinsah etmiştir.

2.1.1. *el-Keşşâf* Şerhi/Hâşiyesi

Musannifek'in *el-Keşşâf* üzerine yaptığı önemli çalışması 856/1452 tarihinde yazdığı *el-Keşşâf* şerhi/hâşiyesidir.⁶⁴ Eserin ulaşabildiğimiz iki nüshası bulunmaktadır.

2.1.1.1. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt, nr. 701

Musannifek'in *el-Keşşâf*'ın mukaddime, Fâtiha sûresinin 3 âyeti ve Bakara sûresinin 2. âyetinden 6. âyetine kadarki kısmının şerhini/hâşiyesini ihtiva eden müellif nüshasıdır. 235x181, 189x111mm, 212 varak, 18 satır⁶⁵ olan nüsha Şeyhülislâm Sa'duddin Efendi (ö. 1599/1008) tarafından vakfedilmiştir.⁶⁶

63 Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 371 (Müstensih: Musannifek), 347^a:

الحمد لله. ثم الحمد لله على التوفيق، أعني التوفيق للتميق أعني تميق كتاب «الكشاف» وتصحيحه بقدر الوسع والطاقة، وأسأل الله عز سلطانه أن يجعل سغمي هذا أفضل طاعة إذا جاءت الطاقة، وكيف لا وإن كتاب «الكشاف» لجميع أمراض القلوب كالتشاف، وكيف لا وإن الرِّي ليس من التشاف. فلا يغرنك ما عسى يتلجلج في صدرك ما ترونه في سائر التفاسير من البسط والتطويل، فإنك إن تدبَّرت في مطاوي ألفاظه ومواقع أحواله لا تجدن لما تموننه إلا وفيه دواءٌ لخليل أو شفاءٌ لعليل، ثم إنك إن رجعت البصرَ كرتين في مقاطر أقالمي، ومكانن تنمقي وإغلامي تشهد بعقلك الصائب وفطنتك الصائبة بأن ذلك ما نسخته إلا جاز الله أو كفه في الفصاحة والبراعة والعربية، بيد أنه برئ من مذهبه وما هو موسوم من ركب التعصب والعصبية، وما هو الفقير إلى الله الغني. شيخ علي بن مجد الدين الشاه رودي ثم البسطامي، وفقه الله لما يحبّه ويرضاه، وأوصله إلى نعمته في آخرته وأولاه.

64 Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, nr. 1342 (Müellif Hattı), 105^a. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya'da bulunan diğer nüshasında ise işbu tarih 857'dir. Bk. Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2855, 122^a.

65 Beyazıt Devlet Kütüphanesi Yazma Eser Adı Kataloğu (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü, 1990), 1: 93^b. Katalog bilgisini benimle paylaşan dostum Teymour Morel'e minnettarım.

66 Nüshayı görme konusundaki ısrarımı karşılıksız bırakmayan Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi müdürü Salih Şahin'e teşekkür ediyorum.

Başı:

﴿تبارك الذي نزل الفرقان على عبده ليكون للعالمين نذيراً﴾ [سورة الفرقان: 1/52]،
وآتاه الحكمة وفصل الخطاب ليكون داعياً إلى الله بإذنه وسراجاً منيراً، خصصه
بجوامع الكلم ومجامع الحكم تكميلاً وتفصيلاً ...

Sonu:

وقد يقال طريق الأولى الحكم على الكتاب بجملة محذوفة المبتدأ وطريق الثانية
الحكم على الكافرين بجملة مصدرية بأن وفيه ما فيه

2.1.1.2. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, nr. 326

Bu nüsha, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt kısmında (nr. 701) bulunan
müellif nüshasının istinsahıdır. Kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği
belli olmayan nüsha, 117 varak, 25 satır, 225x175, 163x78 mm. boyutlarındadır.

Başı:

بسم الله الرحمن الرحيم. ﴿تبارك الذي نزل الفرقان على عبده ليكون للعالمين نذيراً﴾
[سورة الفرقان: 1/52]، وآتاه الحكمة وفصل الخطاب ليكون داعياً إلى الله بإذنه وسراجاً
منيراً، خصصه بجوامع الكلم ومجامع الحكم تكميلاً وتفصيلاً ...

Sonu:

وقد يقال طريق الأولى الحكم على الكتاب بجملة محذوفة المبتدأ وطريق الثانية
الحكم على الكافرين بجملة مصدرية بأن وفيه ما فيه

2.1.2. *el-Keşşâf* İstinsahları

Musannifek'in *el-Keşşâf* üzerine yaptığı önemli çalışmalardan biri de, 855-
860/1451-1456 yılları arasında Zemahşeri'nin *el-Keşşâf*'ının istinsahıdır. Ellili
yaşlarında iken Musannifek'in yapmış olduğu bu çalışma basit bir istinsah
değildir. Musannifek yaptığı çalışmayı "tenmîk", "tahkîk" ve "tashîh" olarak
adlandırmış,⁶⁷ metnin kenarlarında eklemeler, düzeltmeler yapmıştır. Ayrıca
Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 351 ve 371'de bulunan bu istinsahın nü-
shalarının mihrabiyelerinde süslemeler bulunmaktadır. Müsveddeden ziyâde
takdimiyye izlenimi vermesinden hareketle Musannifek'in bunları birilerine
sunmak için istinsah etmiş olabileceğini düşünüyoruz.

Bazı araştırmacılar tarafından Musannifek'in tefsiri zannedilen *el-Keşşâf* istin-
sahının nüshaları şunlardır:

.....

⁶⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 347^a.

2.1.2.1. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 351

Bu nüsha, *el-Keşşâf*'ın başından Nisa sûresine kadarki kısmı içerir. Müstensih Musannifek, 7 Cemâziyelâhir 860 (13 Mayıs 1456) tarihinde Bakara sûresinin istinsahını, 859/1455'de ise Âl-i İmrân sûresinin istinsahını Konya Meram'da bitirmiştir.

Muhtemelen Musannifek'in vakfettiği bu nüsha, 299 vr. 18 st. 271x180, 192x118 mm. boyutlarındadır. Ayrıca zahriyesinde Muhammed b. Ali el-Fenârî ile el-Fakir Osman el-Hakir ibn Dukakin'e⁶⁸ ait kayıt ve 2^b, 299^a sayfalarında Sultan Fâtih'in hükümdarlık mührü⁶⁹ bulunmaktadır.

Başı:

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله الذي أنزل القرآن كلاما مؤلفا منظما ...

Sonu:

سورة النساء مدنية وهي مائة وخمسة وسبعون آية ...

2.1.2.2. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 379

Bu nüsha, *el-Keşşâf*'tan Yüsus sûresi tefsirini ihtiva etmektedir. 860/1456 yılında Konya'da Musannifek tarafından istinsah edilmiştir. Nüsha, Musannifek'in tefsiri zannedilmiştir.⁷⁰ Musannifek'in vakfettiği bu nüsha, 48 varak, 15 satır, 278x180, 178x118 mm. boyutlarındadır. Zahriyesinde Muhammed b. Ali el-Fenârî ile Fakir Osman'a ait kayıt ve Sultan Fâtih'in hükümdarlık mührü bulunmaktadır.

Başı:

سورة يوسف عليه السلام. مكية وهي مائة واحدی عشرة آیات.

.....

68 Bu zat, XVI. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Osmanlı tarihçisi, kâtip, müderris, Dukakinzâde Osman Bey (ö. 1012/1603) olabilir. Bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Mehmet Ali Yekta Saraç (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 1: 319; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi* (İstanbul: İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2000), 1: 75.

69 Fâtih'in mühürleri ile ilgili detaylar için bk. Suha Umur, *Osmanlı Padişah Tuğraları* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1980), 109-117. Nazik ikazı için kıymetli dostum Teymour Morel'e müteşekkirim.

70 Hacı Hasan-zâde'nin katalogunda, "Musannifek'in tefsirinden 50 varaklık bir cilt" diye kayıtlıdır. Bk. Hacı Hasan-zâde, *Fâtih Kütüphanesi Katalogu*, 43. Nüshanın zahriyesinde bu yanlışlığa Fakir Osman tarafından şöyle dikkat çekilmiştir:

هذه القطعة من التفسير، ليست من مصنفات مولانا مصنفك رحمه الله عليه، بل هذه قطعة من «الكشاف» كتبها مولانا مصنفك بخطه. نمقه الفقير عثمان.

Bk. Zemahşerî Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 379 (Müstensih: Musannifek), (zahriye).

بسم الله الرحمن الرحيم. ﴿الر تلك آيات الكتاب المبين﴾. تلك إشارة إلى آيات السورة، والكتاب المبين السورة، أي تلك الآيات التي أنزلت إليك في هذه السورة...

Sonu:

عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: «علموا أرقاءكم سورة يوسف عليه السلام فإنه أيما مسلم تلاها وعلمها أهله وما ملكت يمينه...»
قد تيسر إتمام كتابة تفسير هذه السورة الشريفة على يد العبد الفقير شيخ علي بن مجد الدين الشاهرودي ثم البسطامي...

2.1.2.3. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 635

Musannifek'in istinsah ettiği bu nüsha *Tefsîr-i Musannifek* adıyla hatalı olarak kaydedilmiştir. Nüsha, Tâhâ (1-44), Mâide (1-6, 54-66), İsrâ (1-33), Nisâ (58-74), A'râf (142-145), İbrahim (32-42), En'am (1-9), Tevbe (73-104, 107-122), Lokmân (27-34) ve Furkân (21-22) sûrelerinden bazı âyetlerin tefsirini içermektedir. Araştırmacılar tarafından Musannifek'in tefsiri zannedilmiştir.⁷¹ Zahriyesinde Muhammed b. Ali el-Fenârî'nin kaydı ve 1^b sayfasında Sultan Fâtih'in hükümdarlık mührü bulunmaktadır.

Başı:

سورة طه مكية وهي مائة وأربعون أو اثنتان أو خمس وثلاثون آية.
بسم الله الرحمن الرحيم طه أبو عمرو فخم الطاء لاستعلائها وأمال الهاء وفخمهما ابن كثير وابن عامر على الأصل والباقون أمالوهما وعن الحسن طه وفسر بأنه أمر بالوطة. وأن النبي صلى الله عليه وسلم كان يقوم في تهجده على إحدى رجليه ...

Sonu:

فكأن المعنى أسأل الله أن يمنع ذلك وبحجره حجرا ومجيئه على فعل أو فُعل في قراءة الحسن تصرف فيه لاختصاصه بموضع واحد كما كان قعدك وعمرك كذلك.

2.1.2.4. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 393

Bu nüsha Sebe sûresinden Muhammed sûresine kadar olan (Sebe, Fâtır, Yâsin, Saffât, Sâd, Zümer, Mü'min, Secde, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, Muhammed) sûrelerin tefsirini ihtiva etmektedir. 248 varak;⁷² 282x181, 173x118 mm. boyutlarında olan ve muhtemelen Musannifek tarafından vakfedilen

71 Hacı Hasan-zâde nüshayı, Musannifek'in tefsirinden bir cild olarak kaydetmiştir. Bk. Hacı Hasan-zâde, *Fâtih Kütüphanesi Katalogu*, 43.

72 Bâb-ı Defterî-Haremeyn'de varak sayısı 257 olarak verilmiştir, bk. BOA, *Bâb-ı Defterî Haremeyn*, 21941-B, 43^a.

nüsha, 21 Şevval 860 (22 Eylül 1456) tarihinde Konya Meram'da istinsah edilmiştir. Vikâyesinde Muhammed b. Ali el-Fenârî ile el-Fakir Osman el-Hakir ibn Dukakin'e ait kayıt ve 2^a sayfasında Sultan Fâtih'in hükümdarlık mührü bulunmaktadır.

Başı:

الحمد لله الذي له ما في السموات وما في الأرض...

Sonu:

وعن رسول الله صلى الله عليه وسلم: «من قرأ سورة محمد صلى الله عليه وسلم كان حقا على الله أن يسقيه من أنهار الجنة». الحمد لله ثم الحمد لله على التوفيق... ما يفارقه ساكنة إلا ويتمنى إلى المصير.

2.1.2.5. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 371

Tamamı Musannifek tarafından istinsah edilen bu nüsha, *el-Keşşâf* in Fetih sûresinden Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olan kısmını içermektedir. 855/1451 yılında Konya Meram'da istinsah edilmiştir. Muhtemelen müstensih tarafından vakfedilen nüsha, 347 vr., 17 st., 278x180, 177x180 mm. boyutlarındadır. Zahriyesinde Muhammed b. Ali el-Fenârî ile Fakir Osman'a ait kayıt ve 2^a varağında Sultan Fâtih'in hükümdarlık mührü bulunmaktadır.

Başı:

بسم الله الرحمن الرحيم. إنا فتحنا لك فتحا مبينا ليغفر لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر...

Sonu:

عن رسول الله صلى الله عليه وسلم لقد أنزلت علي سورتان... فالحمد لله على نعمائه ثم الصلوة على نبيه محمد وآله.

Bu nüshalardan başka Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih 386 numarada bulunan, Sâd sûresinden Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olan kısmı ihtiva eden bir nüsha ise 843/1439 senesinde Konya'da Musannifek tarafından satın alınmıştır. 845/1442 Ramazan'ında Hacı Bayram-ı Veli'nin oğlu İbrahim'e satılmıştır. Bu nüshanın zahriyesinde Musannifek'e ait bir mühür bulunmaktadır. Sadece bir varağı Musannifek'in hattıyla yazılmıştır. Diğer kısımların kim tarafından istinsah edildiği belli değildir.⁷³

.....

73 Nüshanın sonunda yer alan 23 Rebiülahir 528 (20 Şubat 1134) tarihi, Zemahşeri'nin asıl nüshadan yaptığı istinsahın tarihidir. Bu nüshanın istinsah tarihi değildir. Zira aynı kayıt başka nüshalarda da mevcuttur.

2.1.3. Tefâtânî'nin *el-Keşşâf* Şerhi/Hâşiyesi İstinsahı

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla ilm-i tefsir çalışmalarına başladığı 828/1425 tarihinde⁷⁴ Musannifek, muhtemelen Herât'ta okumaya başladığı Tefâtânî'nin *el-Keşşâf* üzerine yazdığı şerhi/hâşiyeyi, 831/1428 tarihinde istinsah etmiştir.⁷⁵ Şu an Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye kısmında (nr. 168) bulunan bu nüsha *el-Keşşâf*'ın başından En'am sûresinin sonuna kadarki kısmını ihtiva etmektedir. Sadece ilk sekiz satırı Musannifek'e ait olmayan bu istinsahın nüshası 230 varak, 28 satır, 270x180, 195x105mm. boyutlarındadır.

Başı:

بسم الله الرحمن الرحيم. والاعتصام بكرمه العميم. الحمد لله الذي أنزل على عبده الكتاب ولم يجعل له عوجا. وبين فيه لأولي الألباب بينات وحججا...

Sonu:

يريد أن المحيي والممات مجازان عما يقاربهما ويكون بينهما من الإيمان والعمل ... الصالح لأنه المناسب للحكم عليه بكونه خالصة لوجه الله كالصلاة وسائر العبادات ... وورقنا الفوز بشرف مغفرته ومرضائه بالنبي وآله الطاهرين ... الحمد لله الذي شرح صدورنا للاطلاع على دقائق شرح كتاب الكشاف لغوامض كتابه الكريم ... طيب الله روح بانيتها وصلى الله على محمد وآله أجمعين

2.2. "et-Tefsîrû'l-kebîr" İstinsahı

Yukarıda da işaret edildiği gibi Musannifek'in tefsir konusunda etkilendiği bir diğer isim büyük dedesi *et-Tefsîrû'l-kebîr* sahibi Fahreddîn er-Râzî'dir. Musannifek tefsir çalışmalarında dedesinin eserinden çokça alıntılar yapmıştır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Musannifek'in dedesinin tefsiriyle ilgili bir istinsahı bulunmaktadır. Şu an Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu kısmında (nr. 50) bulunan bu nüsha Fahreddîn er-Râzî'nin *et-Tefsîrû'l-kebîr*'inin başından "Ruknu'l-hâmis min erkânî'l-mebâhisi'l- isti'âze" başlığına kadar olan kısmı, Bakara sûresinin bazı âyetlerinin ve İsrâ sûresi 13. âyetinin tefsirini

74 Tefâtânî, Sa'düddîn Mes'ud b. Ömer, *Hâşiye ale'l-Keşşâf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, nr. 168 (Müstensih: Musannifek), (zahriye).

75 Tefâtânî, *Hâşiye ale'l-Keşşâf*, 230^b:

وقد كان الفراغ يوم الجمعة السادس والعشرين من شعبان لسنة إحدى وثلاثين وثمانمائة ببلده هراة، حميت عن الآفات، بالمدرسة المتبركة المشهورة الغيائية لا سلب الله عنها ما لها من أنواع البركات، وجعلها محفوظة عن الطوارق والزحمت، إذ هي المقام الكريم الذي لا يرى في البلاد ثانيها، جنة عرضها السموات، طيب الله روح بانيتها، وصلى الله على محمد وآله أجمعين.

içermektedir. Ayrıca içerisinde Musannifek'e ait tefsir notları da bulunan bu nüsha 75 varaktır. 18 satır, 284x175, 191x112 mm. boyutlarındadır. Zahriyesinde Muhammed b. Ali el-Fenârî ile Fakir Osman'a ait kayıt ve Vezir-i Azam Ali Paşa ibn el-Merhum Nuh Efendi'ye ait 1146 tarihli bir vakıf kaydı bulunmaktadır. XVI. yüzyıl kayıtlarına göre Semâniye Medresesi (Fâtih) Kütüphanesinde olması gereken bu nüshanın nasıl olup da Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesine gittiğini bilemiyoruz.

Başı:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ رَبِّ يَسِّرْ يَا كَرِيمِ. الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَنَا لِأَدَاءِ أَفْضَلِ الطَّاعَاتِ. وَوَفَّقَنَا عَلَى كَيْفِيَّةِ اكْتِسَابِ أَكْمَلِ السَّعَادَاتِ...

Sonu:

ورابعها: لو كان العلم بالعدم مانعا للوجود لكان أمر الله تعالى للكافر بالإيمان أمرا بإعدام علمه، وكما أنه لا يليق به أن يأمر عباده.

2.3. "Mülteka'l-Bahreyn/Kitâbü'ş-Şifâ" Adlı Tefsir Çalışması

Musannifek'in ilm-i tefsire dair en önemli çalışması "Mülteka'l-bahreyn" veya "Kitâbü'ş-Şifâ fi tefsiri kelâmillâhi'l-münzel mine's-semâ" adlı müstakil tefsirdir. Aşağıda yeni bilgi ve belgelerden hareketle, hakkında birçok soru ve sorun bulunan bu tefsirle ilgili bazı tespit ve iddialarda bulunacağız.

2.3.1. Tefsirin Adı

Musannifek'in tefsirinin adının ne olduğuna dair kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Eser, *Mülteka'l-bahreyn*,⁷⁶ *el-Muhammediyye*,⁷⁷ *Tefsîr-i Musan-*

.....

76 Musannifek, *Mülteka'l-bahreyn (Kitâbü'ş-Şifâ)*, 4^ü Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn es-mâû'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 1: 735.

77 Lütfi Beyzâde (ö. 995/1586) bu tefsiri Fâtih'in kütüphanesinde gördüğünü bir müddet kendisinde kaldığını ve Fatih'in adına yazıldığını bu nedenle de "*Muhammediyye*" denildiğini fakat tamamlanamadığını söylemiştir. Bk. Taşkoprîzâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 835, 53^ü (Hâmiş):

وقد رأيت هذا التفسير في خزانة الكتب للمرحوم السلطان محمد خان وأخذتها من الخزانة وبقي عندي مدة كنت أعلق النظر عليه واختار فيه اطنابا عظيما وذكر فيه أنه قد صنفه باسم السلطان محمد خان ولهذا سماه بـ«المحمدية» وذلك كتاب ذو شان لكن بقي نقصان لأن الإتمام لم يساعده الزمان (لظفي بك زاده).

Görebildiğimiz kadarıyla Musannifek "*Muhammediyye*" ismini hiç kullanmamıştır. Lütfi Beyzâde'den itibaren bu bilgi tekrarlanmıştır. Ayrıca bk. Kâtib Çelebî Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1362/1943), 2: 1618.

nifek ve *Kitâbü’ş-Şifâ fi tefsîri kelâmillâhi’l-münzel mine’s-semâ*⁷⁸ gibi farklı isimlerle kaydedilmiştir.

Esasında Musannifek’in tefsirinin, “*Mülteka’l-bahreyn*” ve “*Kitâbü’ş-Şifâ fi tefsîri kelâmillâhi’l-münzel mine’s-semâ*” şeklinde iki ismi vardır. Müellif her iki ismi de kullanmıştır. Musannifek tefsirine önce “*Mülteka’l-bahreyn*” ismini vermiştir. Zira ilk dönem eserlerinde, örneğin 836/1433’de bitirdiği *Kaside-i Bürde* şerhinde⁷⁹ ve 845/1442 tarihinde Bursa’da yazdığı *Mesnevî* şerhinde⁸⁰ tefsirine atıf yaparken “*Mülteka’l-bahreyn*” şeklinde atıf yapmıştır. Daha sonra ismini *Kitâbü’ş-Şifâ fi tefsîri kelâmillâhi’l-münzel mine’s-semâ* şeklinde değiştirmiştir. Zira son dönem eserlerinde, örneğin 866/1461’de bitirdiği *Hallü’r-rumûz ve keşfü’l-künûz* adlı eserinde ona *Kitâbü’ş-Şifâ fi tefsîri kelâmillâhi’l-münzel mine’s-semâ* şeklinde atıf yapmıştır.⁸¹

Musannifek’in tefsiri ile ilgili ulaştığımız yeni nüshalarla birlikte bu farklılığın sebebinin şöyle olabileceğini düşünüyoruz: Musannifek 830’larda başladığı tefsir çalışmasında Zemahşerî ve Râzî’yi birleştiren bir tefsir yazmaya karar vermiş, bundan dolayı eserine *Mülteka’l-bahreyn* (iki denizin birleştiği yer) adını vermeyi düşünmüş olabilir. Zira şu an Süleymaniye Kütüphanesi,

.....

78 Bk. Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Hallü’r-rumûz*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisü’l-Küttâb, nr. 456, 29^b:

ولقد أشار إلى هذا المعنى قوله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ﴾ [سورة الانشقاق: 6/84] ولقد فصلنا ذلك في «كتاب الشفاء في تفسير كلام الله المنزل من السماء»، من أراد أن يطلع عليه فليرجع إليه.

79 Bk. Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu Kasidetü’l-Bürde*, Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, nr. 323, 67^a (Tâhâ Sûresi):

وذكرناه في كتابنا «ملتقى البحرين» في مطلع سورة «طه» في قوله تعالى: ﴿مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ إِلَىٰ تَذَكُّرٍ لِّمَن يَخْشَىٰ﴾

80 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, nr. 604, 105^a:

وعلى هذا المعنى حملوا قوله جل طوله: ﴿يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَىٰ﴾ [سورة طه: 7/20]. أما سؤال مي آيد که برین تقدیر اخفی یعنی نهان تر از نهان چیست؟ جواب گفتند که مراد از سر آن است که حالا در دل باشد و مراد از اخفی آن است که در آئنده دل در آید. و در تفسیر سر و اخفی اقوال بسیار است. و ما تمامی این اقوال را در تفسیر «ملتقى البحرين» یاد کرده ایم.

81 Musannifek, *Hallü’r-rumûz*, 113^b:

وبعض فقهاء الحنفية يمنعون الخلوة والعزلة، وبعضهم يفضلون العشرة على الخلوة استدلالاً بقوله صلى الله تعالى عليه وسلم: «لا رهبانية في الإسلام»، والحق في هذه المسألة أن الخلوة والعزلة جائز. وقد نطق بجوازه الكتاب والسنة، وأجمع عليه الأمة، أما الكتاب فقوله تعالى ﴿وَإِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ أَزْوَاجًا لَّيْلَةً﴾: [سورة البقرة: 10/2] وهو إشارة إلى الخلوة الأربعينية التي يفعلها الصوفيون وأرباب الأحوال. وقد أثبتنا ذلك في «كتاب الشفاء في تفسير كلام الله المنزل من السماء»، من أراد الوقوف الأكبر فعليه بالرجوع إليه.

Hekimoğlu kısmında (nr. 50, 52 ve 53) bulunan Musannifek'e ait nüshalar büyük oranda *el-Keşşâf* ve *et-Tefsîrû'l-kebir*'i bir araya getirmiş bir tefsir izlenimi vermektedir. Muhtemelen bu durum pek çok araştırmacıyı da yanıltmıştır. Musannifek'in ayrıca başka bir tefsiri daha olduğuna dair farklı iddialar gündeme getirilmiştir.⁸²

Daha sonra bu fikrinden vazgeçmiş olabileceğini düşündüğümüz müellif, konuyla ilgili olarak son noktayı yine kendisi koymuştur. Müellifimiz tefsirinin mukaddimesinde, zâhir ve bâtın ilimlerini cem ettiğinden dolayı tefsirine *Mülteka'l-bahreyn* ismini verdiğini, bu ismin arkadaşları ve dostları arasında şöhret bulduğunu, ancak bir süre sonra tefsirine başka bir isim vermesine dâir gaibten kendisine telkinde bulunulduğunu ve kitabın isminin *Kitâbu'ş-Şifâ fi tefsîri kelâmillâhi'l-münzel mine's-semâ*⁸³ olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴ Dolayısıyla söz konusu iki farklı isimden yola çıkarak Musannifek'in iki ayrı tefsiri olduğunu iddia etmek mümkün değildir.⁸⁵ Bizde tefsirin adını *Mülteka'l-bahreyn/Kitâbu'ş-Şifâ* şeklinde zikretmenin doğru olacağını düşünüyoruz.

82 Lütfi Beyzâde, Musannifek'in "*Muhammediyye*" adında tefsirinden başka ayrıca "*Mülteka'l-bahreyn*" isimli bir tefsirinin de olduğunu ifade etmiştir. Bk. Taşköprizâde, *eş-Şekâku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-Devleti'l-'Osmâniyye*, 53^a (Hâmiş):

وقد رأيت هذا التفسير في خزنة الكتب للمرحوم السلطان محمد خان وأخذتها من الخزانة وبقي عندي مدة كنت أعلق النظر عليه واختار فيه اطابا عظيما وذكر فيه أنه قد صنفه باسم السلطان محمد خان ولهذا سماه ب«المحمدية» وذلك كتاب ذو شان لكن بقي نقصان لأن الإتمام لم يساعده الزمان (لطفی بك زاده). وله تفسير مسمى ب«ملتقى البحرين» وكثيرا ما يجعل بتحقيقات القواعد النحوية على هذا الكتاب في شرح قصيدة البردة وقد صرح في هذا الشرح من تفسير مكمل (لطفی بك زاده).

Ayrıca bk. Kâtib Çelebi de mezkûr kitabı "*Mülteka'l-bahreyn*" ve "*Muhammediyye*" şeklinde iki farklı eser olarak kaydetmiştir. Bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 458.

83 Bk. Musannifek, *Mülteka'l-bahreyn (Kitâbu'ş-Şifâ)*, 4^a; a.mlf., *el-Muhammediyye fi't-tefsir fi tefsiri'l-Fâtiha*, 6^b-7^a:

وچون این کتاب جامع است بین العلمین: علم ظاهر، و غیر ظاهر. این کتاب را «ملتقى البحرين» نام نهادم لیكون اسمه دالا على مسماه، ولفظه مُشعراً بمعناه. ولما سميتُ بهذا الاسم، ومضى على ذلك بُرْهَةٌ من الزمان، وتداولته اللسان، واشتهر بهذا الاسم بين الأصحاب والخَلان، لَقِيتُ في الغيب باسم آخر أسمى، وها هو «كتاب الشفاء في تفسير كلام الله المنزل من السماء».

84 Tefsirin ismiyle ilgili bu değişikliğin nüshalar üzerinden takibi de mümkündür. Şöyle ki: Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtiha, nr. 636'da bulunan tefsirin müsvedde nüshasında mezkûr ifade metnin içerisinde değil, sayfa kenarındadır. Bu nüshanın tebyiz edilmiş nüshası olan Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 260'da bulunan nüshada ise mezkûr ifade metnin içerisine dercedilmiştir.

85 Yakın dönem âlimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) ve Ziya Demir; Lütfi Beyzâde, Kâtip Çelebi gibi isimlerin Musannifek'in tefsiriyle ilgili verdikleri bilgilerin doğru olmadığını, farklı isimlerle anılan tefsirin müteaddid değil, bir olduğunu ifade etmiş ve konuya dikkat çekmiştir. Bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir tarihi, Tabakâtü'l-Müfessirin* (İstanbul: y.y., 1974), 2: 599; Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 124.

Tefsirinin ismini gaybî bir telkinle değiştirmiş olan müellifimizin, zihnini meşgul eden bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Musannifek *Hallu'r-rumûz* adlı eserinde, İbn Sînâ'yı (ö. 428/1037) mantık ve felsefe ilimlerini ihtiva eden eserine "eş-Şifâ" ismini vermesinden dolayı eleştirmiş, bu ismin ancak Allah'ın ve Rasûlullah'ın kelâmına layık olacağını söylemiş, ayrıca İbn Sînâ'yı hırsızlıkla itham etmiştir.⁸⁶ Muhtemelen zihnini meşgul eden bu sorunu, eserine kendisine telkin edilen *Kitâbü's-Şifâ* ismini vermekle çözmüştür. Böylece isim, Allah kelâmının açıklandığı bir eserle buluşmuş oluyordu.

Bazı kaynaklarda tefsirin isminde "münzel" yerine "münezzel" ifadesi kullanılmaktadır. Musannifek'in müellif hattı nüshaları noktalama ve harekeleme ile ilgili okuyucuya pek çok kolaylık sağlamaktadır. Zira Musannifek önemli kelimeleri harekelemiş, okuyucunun muhtemel hatalarını önlemeye çalışmıştır. Tefsirinin ismini zikrettiği yerlerde «المنزل» kelimesini şeddesiz olarak yazmıştır. Buradan hareketle birinci ihtimal, "münzel" şeklinde okumanın daha doğru olacağıdır. Ancak "inzâl" ve "tenzîl" kavramlarının birbirinin yerine de kullanıldığı dikkate alındığında, Musannifek tercihi okuyucuya bırakmış da olabilir.

2.3.2. Yazıldığı Tarih

Muhtemelen Musannifek, tefsirinin telifine 830'ların başında başlamıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, 836/1433 tarihinde bitirdiği *Kaside-i Bürde* şerhinde *Mülteka'l-bahreyn* ismi ile Kehf, Tâhâ, Amme ve Fîl Sûreleri'nin tefsirine atf yapmıştır.⁸⁷ Dolayısıyla 836 tarihinden önce bu sûreler tefsir edilmiş olmalıdır.

.....

86 Musannifek, *Hallu'r-rumûz*, 28^{a-b}:

ومن الأسماء المسروقة لفظ «الشفاء» سرقه ابن سينا وجعله اسما لكتابه المشتمل على المنطق وعلوم الفلاسفة. والحقيق بهذا الاسم إنما هو كلام الله تعالى وكلام رسول الله صلى الله عليه وسلم. قال الله تعالى: ﴿وننزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنين﴾ [سورة الإسراء:82/17].

87 Musannifek'in yaptığı atıflar için bk. Musannifek, *Şerhu Kasideti'l-Bürde*, 53^a (Kehf Sûresi):

قوله: «المعوج» نعت وبينهم اسم مفعول من «عوج» بالكسر فهو أعوج والاسم العوج بالكسر. وقد أشرنا إلى الفرق بين مفتوح العين ومكسورها في «ملتقى البحرين» في مطلع سورة «الكهف».

Musannifek, *Şerhu Kasideti'l-Bürde*, 23^{a-b} (Tâhâ Sûresi):

والنكتة في تعبير عن التعب والمشقة بلفظ الشقاوة هي الإشعار بأنه إنزاله عليه سبب لسعادته، وههنا زيادة مباحث، ذكرناها في كتابنا «ملتقى البحرين» في مطلع سورة «طه»، فليراجع إليه.

Musannifek, *Şerhu Kasideti'l-Bürde*, 30^{a-b} (Tâhâ ve Amme Sûreleri):

قلت: قد نص العلماء على أن الشفاعة ثابتة للأنبياء والعلماء والشهداء، وقد ذكرنا في «ملتقى البحرين» أن الآية في سورة طه: ﴿إلا من أذن له الرحمن ورضي له قولا﴾ بظاها يدل على

Yine o, 839/1435 tarihinde geçirdiği bir rahatsızlık esnasında Fâtiha sûresine dair ilhamlar aldığını söylemektedir.⁸⁸ 839 tarihinden sonra da Fâtiha sûresi tefsirini ihtiva eden kısımların yazılması mümkün görünmektedir.

Elimizdeki nüshalarda bulunan kayıtlara göre Musannifek, Sultan Fâtih'e sunulmak üzere Fâtiha sûresi tefsirine Cemâziyelevvel 862 (Nisan/Mayıs 1458) tarihinde başlamış ve bunu 14 Rebiulevvel 863 Perşembe (19 Ocak 1459) tarihinde Edirne'de bitirmiştir,⁸⁹ Mürselât ve devamındaki sûrelerin bulunduğu nüshayı ise 6 Safer 866 Pazartesi öğleden önce (10 Kasım 1461) yine Edirne'de bitirmiştir.⁹⁰

Tefsirinin ilk müsveddelerini yazdığını tahmin ettiğimiz tarih (836/1433 öncesi) ile son cildini bitirdiği 866/1461 tarihi dikkate alındığında 30-35 yıl sürmüş bir tefsir projesinden söz etmek mümkündür. Bu zaman dilimi içerisinde müellif, Kur'ân-ı Kerim'in tefsiriyle ilgili notlar almış ve müsveddeler yazmıştır.

Musannifek, 830 ve 840'larda yazdığı Mürselât sûresi ve devamındaki sûreler ile Fâtiha sûresinin müsveddelerini, 860'larda tekrar gözden geçirip tebyiz ederek Sultan Fâtih'e arz etmiş de olabilir. Benzer durum diğer bazı eserlerinde de mevcuttur.⁹¹

ثبوت الشفاعة لغير الأنبياء من الذين تشملهم مرضاة الله من العلماء والشهداء والأولياء
وصالحى المؤمنين. وقد أشرنا في «ملتى البحرين» في قوله تعالى في سورة «عم»: ﴿لا
يتكلمون إلا من أذن له الرحمن وقال صواباً﴾.

Musannifek, *Şerhu Kasideti'l-Bürde*, 67^a (Tâhâ Sûresi):

وذكرناه في كتابنا «ملتى البحرين» في مطلع سورة «طه» في قوله تعالى: ﴿ما أنزلنا عليك
القرآن لتشقى إلى تذكرة لمن يخشى﴾

Musannifek, *Şerhu Kasideti'l-Bürde*, 57^b (Fil Sûresi):

وقد يروى هذه القصة بروايات آخر. وقد ذكرناها على أغصانها وشعبها في «ملتى البحرين»
في سورة «الفيل» مستوفاة، فليراجع إليه.

88 Musannifek, *Hallü'r-rumûz*, 145^a-145^b.

89 Bk. Musannifek, *Mülteka'l-bahreyn (Kitâbü'ş-Şifâ)*, (zahriye).

Musannifek, 7 Zilhicce 864 (23 Eylül 1460 Salı) tarihinde Edirne'de bu kitabı vakfetmiştir. Bk.

Musannifek, *Mülteka'l-bahreyn (Kitâbü'ş-Şifâ)*, (zahriye).

Daru'l-funûn'da tefsir hocalığı yapan Bergamalı Cevdet Efendi (ö. 1926), Musannifek'in tefsirini Edirne'de Tunca kenarında yazdığını ifade ediyor. Bk. Bergamalı Cevdet Efendi, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: Daru'l-Funûn İlahiyat Fakültesi Neşriyatından, 1927), 126.

90 Musannifek, *Muhammediyye fi't-tefsir (Kitâbü'ş-Şifâ)*, 432^a.

91 Örneğin; 827/1424'de Herat'ta telifine başladığı "Lübab" şerhini 829/1426'da tamamlamış 859/1455'de Konya'da temize çekmiştir. (Bk. Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, 725^b-726^a). Yine 844/1441 tarihinde Herat'ta yazdığı *Vikâye* şerhinin birinci cildini (Bk. Musannifek Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Vikâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 1877), 860'larda Edirne'de, mukaddimesini değiştirerek Mahmud Paşa için yeniden yazmıştır (Bk. Musannifek Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Vikâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, nr. 427).

2.3.3. Tamamlanıp Tamamlanmadığına Dâir İddialar

Musannifek'in tefsirinin tam olup olmadığına dair iddialar henüz açıklığa kavuşabilmiş değildir. XVI. yüzyıla ait iki defterde müellife ait Fâtiha, Bakara (1-3) ve Mürselât'tan Nas sûresine kadar olan sûrelerin tefsir nüshaları ayrıca Bakara (152-155, 183-185, 197-202, 255), Âl-i İmrân (26-27, 185-191), Nisâ (40-43), Mâide (54, 111-120), En'am (1-2; 52-54), Tevbe (118), Ra'd (8-13), Neml (15-37), Kasas (76-84) Ankebut (1-9), Rum (48-60), Fâtır (27-35), Sâd (26-41), Fussilet (30-42), Duhân (1-59), Muhammed (1-4), Rahmân (1-7), Haşr (1-24), Cuma (9-11), Kıyâme (1-23), Dehr (1-28) Kadir ve İhlâs sûrelerinin tefsirini ihtiva eden nüshalar bulunmaktadır. Buradan hareketle Musannifek'in tefsirini tamamladığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Ancak 830-840'lı yıllarda Musannifek'in yoğun olarak ata yurdunda olduğunu biliyoruz. Musannifek'in Herât'ta veya Bistâm'da iken yazmış olabileceği (mesela; 836'da yazdığı *Kaside-i Bürde* şerhinde atıf yaptığı; Kehf, Tâhâ, Amme ve Fil Sûrelerini ihtiva eden) nüshaları beraberinde getirip getirmediğini ve bunların akıbetini bilmiyoruz.⁹² Türkiye ve dünya kütüphanelerinde ortaya çıkabileceğini umduğumuz bu nüshalara ulaşıldığı takdirde bu konuda daha kesin konuşma imkânına kavuşulabilecektir.

2.3.4. Nüshaları

Türkiye Kütüphanelerinde Musannifek'in *Mülteka'l-bahreyn/Kitâbü's-Şifâ* tefsirinin birçok nüshası bulunmaktadır. İçerisinde Fâtiha, Bakara (1-3) ve Mürselât sûrelerinden Nas'a kadar olan kısımların müellif nüshalarını ve bunların farklı tarihlerde yazılan kopyalarını, ayrıca son dönem araştırmalarında fark edilen müellife ait yeni nüshaları şöyle sıralayabiliriz.

2.3.4.1. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 52

Kayıtlara "Tefsîri'l-âyeti's-selâse min sûret'il-'ankebût" olarak geçen bu nüshanın içerisinde; Ankebût (1-9), Fâtır (27-35), Neml (15-37), Rahmân (1-7), Kıyâme (1-23), Âl-i İmrân (185-191), Bakara (152-154, 155), Cuma (9-11), Duhân (1-59), Muhammed (1-4), Dehr (1-28), İhlas, Bakara (183-185) ve Haşr (1-24) kısımlarının büyük oranda *el-Keşşâf* ve *et-Tefsîrü'l-kebîr*'den derlenen tefsiri bulunmaktadır.

.....
⁹² Bergamalı Cevdet Efendi tefsir ile ilgili: "gâyet mufassal bir tefsir olup, birinci cild ile "ve'z-Zâriyat" kısmını aşığıdan mütalaa ettim ..." diyerek, Zâriyat Sûresi'nin de olduğu bir nüshadan bahsediyor. Ancak Cevdet Efendi, "Zâriyat" ile "Mürselât" karıştırılmış veyahut yanlış kaydedilmiş de olabilir. Bk. Bergamalı Cevdet Efendi, *Tefsir Tarihi*, 126.

Ayrıca derkenarlarında Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâü'l-ulûmi'd-dîn, Esmâullah şerhi* ve *Mişkâtü'l-envâr*'ından, İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *Câmi'u'l-usûl*'unden ve kime ait olduğunu tesbit edemediğimiz *Kitâbu'l-fedâil*'den alıntılar mevcuttur.

XVI. yüzyıl kayıtlarında “*Tefsîr-i Musannifek*” olarak kayıtlı nüshanın zahriyesinde Nuh Efendi'nin oğlu vezir-i Azam Ali Paşa'nın 1146 tarihli vakıf kaydı ve Muhammed b. Ali el-Fenârî'ye ait bir kayıt bulunmaktadır. 1^b ve 189^a sayfalarında ise Sultan Fâtih'in hükümdarlık mührü bulunmaktadır. XVI. yüzyıl kayıtlarına göre Semâniye Medresesi (Fâtih) Kütüphanesinde olması gereken bu nüshanın nasıl olup da Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesine gittiğini bilemiyoruz. Tamamı Musannifek'in hattı olan ve muhtemelen müellif tarafından vakfedilen nüsha, 252 vr., 18 st., 286x210, 196x118 mm. boyutlarındadır. İlk defa Seyyed Mohammad Taghi Hosseini tarafından fark edilen nüshanın kayıtlara *Mülteka'l-bahreyn/Kitâbü's-Şifâ* olarak geçmesinin daha doğru olacağını düşünüyoruz.

Baş:

سورة العنكبوت مكية أو مدنية أو نزل من أولها إلى رأس عشر بمكة وباقيها بالمدينة
أو نزل إلى آخر العشر بالمدينة وباقيها بمكة ... بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿الم﴾
أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَبْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿الحسبان لا يصح تعليقه
بمعاني المفردات، ولكن بمضامين الجمل ...

Sonu:

وأما قوله: «يسبح له ما في السموات والأرض» فقد مر تفسيره في أول سورة الجديد
الكل عبارة الإمام.

2.3.4.2. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 53

Kayıtlara “*Mecmû'at fi tefsîri ba'zi'l-âyât ve's-süver ve'l-hadîs*” olarak geçen bu nüshanın içerisinde; Nisâ (40-43), En'am (52-54), Tevbe (118), Mâide (54), Fussilet (30-42), Bakara (197-202), Rum (48-60), Sâd (26-41), Âl-i İmrân (26-27), Kadir, Mâide (111-120), Bakara (255), En'am (1-2) ve Ra'd (8-13) kısımları bulunmaktadır. Zahriyesinde Nuh Efendi'nin oğlu vezir-i Azam Ali Paşa'nın 1146 tarihli vakıf kaydı ve Muhammed b. Ali el-Fenârî'ye ait kayıt bulunmaktadır. Tamamı Musannifek'in hattı ve vakfı olan nüsha 183 varaktır. İlk defa Seyyed Mohammad Taghi Hosseini tarafından fark edilen bu nüshanın da kayıtlara *Mülteka'l-bahreyn/Kitâbü's-Şifâ* olarak geçmesinin daha doğru olacağını düşünüyoruz.

Başı:

الثالث: من فوائد أن التنبية على أن المخاطب بهذا الحكم يقبل هذا الحكم عن صمم القلب وسويداء البال...

Sonu:

وَالثَّانِي: أَنَّ تَضَافَ إِلَى الْحَقِّ الَّذِي هُوَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى مَعْنَى دَعْوَةِ الْمَدْعُوِّ الْحَقِّ الَّذِي يَسْمَعُ فِيجِيبُ، وَعَنْ الْحَسَنِ: الْحَقُّ هُوَ اللَّهُ وَكُلُّ دُعَاءٍ إِلَيْهِ دَعْوَةُ الْحَقِّ.

2.3.4.3. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 636

Musannifek'in kendi hattı ve telifi olan, Fâtîha sûresinin Farsça tefsirini içeren nüshadır. Zahriyesinde, *Mülteka'l-bahreyn ve Kitâbu's-Şifâ fi tefsiri kelâmillâhi'l-münzel mine's-semâ* ismi kayıtlıdır. Ayrıca Musannifek'in kendi el yazısıyla telife başladığı 862 tarihi⁹³ ve Edirne 864 tarihli vakıf kaydı bulunmaktadır.⁹⁴ Yine Muhammed b. Ali el-Fenârî'nin ve Fakir Osman'ın kaydı mevcuttur. 1^b ve 141^b sayfalarında Sultan Fâtih'e ait hükümdarlık mührü bulunmaktadır. 3^a sayfasında Sultan Fâtih'e ithaf edildiğine dair kayıt yer almaktadır. Nüshanın kenarlarında bulunan tashihlerden hareketle müellifin ilk müsveddesi olabilir. Musannifek tarafından vakfedilen nüsha toplam 142 varaktır.

Başı:

الله نزل احسن الحديث كتابا متشابها تشابه بعضه بعضا ... خوشترين كلامي كه در

93 862 senesi Cemâdelulâ ayının sonlarında (Nisan/Mayıs 1458) esere başlandığına dair kayıt şöyledir:

وقد افتتح تأليفه العبد الفقير شيخ علي بن مجد الدين الشاهرودي ثم السطامي وفقه الله تعالى لما يحبه ويرضاه، وحقق في الدارين جميع ما يطلبه وهواه في أواخر جمادى الآخرة من شهور سنة اثنتين وستين وثمانمائة.

Nüshanın sonunda (141^b) bitiş tarihi 14 Rebülevvel 863 Perşembe öğleden sonra Edirne (19 Ocak 1459 Cuma) şeklinde kayıtlıdır:

وقضى ذلك بعد الظهر من يوم الخميس لأربع وعشر مضي من شهر ربيع الأول لسنة ثلاث وستين وثمانمائة بمقام دار السلطنة أدرنه.

94 Musannifek'in 7 Zilhicce 864 (23 Eylül 1460 Salı) Edirne şeklindeki kendi el yazısı ile yazdığı vakıf kaydı şöyledir:

وَقَفْتُ هَذَا الْكِتَابَ عَلَى الْعُلَمَاءِ وَالْفُضَلَاءِ، أَيْنَ مَا كَانُوا وَحَيْثَ مَا كَانُوا فِي مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا بِشَرَطِ أَنْ يَسْتَفِيدُوا مِنْهُ وَلَا يَطْمَعُوا فِيهِ فَيَمْلِكُونَهُ وَيَشْرَطُ أَنْ لَا يَبُوقَ وَلَا صَنْدُوقَ وَلَا زَنْبِيلَ وَلَا مَنْدِيلَ وَلَا يَبَاعَ وَلَا يَشْتَرَى وَلَا يُوهَبَ وَلَا يَتَصَرَّفُ فِيهِ تَصَرُّفًا يُخْرِجُهُ عَنْ وَقْفِيَّتِهِ ﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ﴾ [سورة البقرة: 181/2] وَعَلَيْهِ ﴿لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ [سورة البقرة: 161/2] وَفَعَلْتُ مَا فَعَلْتُ ابْتِغَاءً لَوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَطَلْبًا لِرِضْوَانِهِ ﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ [سورة الشعراء: 98، 88/62]، وَأَنَا الْفَقِيرُ الْوَاقِفُ شَيْخَ عَلِيِّ بْنِ مَجْدِ الدِّينِ الشَّاهِرُودِيِّ ثُمَّ السُّطَامِيِّ مُصَنَّفَ هَذَا الْكِتَابِ وَمُؤَلِّفَهُ -رَزَقَهُ اللَّهُ سَعَادَةَ الدَّارَيْنِ، وَحَقَّقَ أَمَالَهُ وَمَنَاهُ فِي الْمَنْزَلَيْنِ- تَحْرِيرًا فِي سَابِعِ ذِي الْحِجَّةِ أَرْبَعِ وَسِتِينَ وَثَمَانِمِائَةَ بِمَقَامِ أَدْرَنَه.

میادین عبارت بصولجان استعارت تسابق فرسان فصاحت را شاید ... حمد و سپاس
حضرة خداوندیست ... [آ2] اما بعد چنین گوید مقرر این امور و محرر این سطور ...
شیخ علی بن مجد الدین الشاه رودی ثم البسطامی ... که همچنان که دولة و سعاده این
جهانی باز بسته است به دو چیز: اول دفع مضرت از خود، دوم جلب منفعة به خود...

Sonu:

[آ14I] فالآن أوان أن نختم الكتاب حامدين لله ... الفقير الحقير شيخ علي بن مجد
الدین بن محمد بن مسعود بن محمود بن محمد الشاهرودي البسطامي مسكنا
ومولدا والهروي الرازي أصلا ...

[ب14I] وقضى ذلك بعيد الظهر من يوم الخميس لأربع مضي في ربيع الأول لسنة
ثلاث وستين وثمانمائة بمقام دار السلطنة أدرنه لازالت مقرا لسرير جلال الدولة
القاهرة المحمدية... والفيوض الإلهية فائضة على الطالبين بقدر الطلب والإخلاص ...

2.3.4.4. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 260

Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih kısmındaki (nr. 636) müsveddenin
tebyiz edilmiş halidir. Zahriyesinde bulunan madalyondan hareketle Sultan
Fâtih'e sunulan nüsha olduğu tahmin edilebilir. Baştan 234. varağa kadar mü-
ellif hattı olan nüshanın geri kalan kısmı başka bir hatladır.⁹⁵ Nüsha, 1^b-307^a
varakları arasındadır.

Eserin serlevhasında yer alan takdim yazısı şöyledir:

كتاب الشفاء- باسم السلطان الأعظم مالك رقاب الأمم المؤيد من السماء المنصور
على الأعداء السلطان بن السلطان أبو المظفر محمد خان بن مراد خان حُفِظت دولته
من بوائق الزمان- في تفسير كلام الله المنزل من السماء.

Eserin sonunda farklı bir hatla:

«تم الدفتر الأول من كتاب الشفاء في تفسير كلام الله المنزل من السماء»
kaydedilmiştir.

2.3.4.5. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 51

Bakara sûresinin 1-3. âyetlerinin tefsirini içeren⁹⁶ bu nüshanın 1^b-51^b varakları
Musannifek'in kendi hattıyla yazılmış olan tefsiridir. 52^a-75^b varakları arasında

.....

⁹⁵ Storey, "Beyazıt, 260, (1-234^a Autograph)" şeklinde konuya dikkat çekmiş. Bk. C.A. Storey,
Persian Literature, A Bio Bibliographical Survey, volume 1, Part I (London: 1970), 11.

⁹⁶ Musannifek, *Hallü'r-rumûz* adlı eserinde, Bakara sûresinin 51. âyetine atıfta bulunur ve
Kitâbü'ş-Şifâ adlı tefsirini referans olarak verir. Bk. Musannifek *Hallü'r-rumûz*, Süleymaniye

Seyyid Şerif Cürcânî'nin *el-Keşşâf* hâşiyesinin başından bir bölüm bulunmaktadır.⁹⁷ 60^a-63^b ve 72^a varakları hariç bu kısım başka bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Derkenarlarda Musannifek'e ait notlar bulunmaktadır.

Zahriyesinde Nuh Efendi'nin oğlu Vezir-i Azam Ali Paşa'nın 1146 tarihli vakıf kaydı ve Muhammed b. Ali el-Fenârî'ye ait kayıt, 1^b sayfasında Sultan Fâtih'e ait hükümdarlık mührü bulunmaktadır. Nüsha, 17 satır, 273x178, 205x139 mm. boyutlarındadır. Bu nüshanın tarihi, 863 yılı Rebiulevvel ayından (Ocak 1459) sonra olabilir.⁹⁸

Başı:

سورة البقرة مخفی و پوشیده نیست بر اصحاب بینش و ارباب دانش که غرض از تسمیه و تلقیب تمیز مسماست از سائر اغیار و هر چند که این سورة شریفه . عظم الله تعالی أجر قارئها . مشتمل است بر قصص و اخبار و مواظ و امثال و حکم و اسرار و عجایب قدرة و غرائب حکمت، اما چون قصه بقره ممتاز بود از ماسوای خود بمزیه دلالة بر قدرة قاهره و حکمة باهره و مخصوص بود به مزید اشتهار و امتیاز از سائر اغیار به این اعتبار فلا جرم سمیت هذه السورة الشریفه بهذا الاسم الشریف ...

Sonu:

وإن كان مستقبلا حقيقة ومثله لا يعمل كالماضي الحقيقي فيكون إضافته معنوية واستدل على إرادة الماضي...⁹⁹

.....

Kütüphanesi, Reisü'l-Küttâb, nr. 456, 113^b:

و بعض فقهاء الحنفية يمنعون الخلوة والعزلة، وبعضهم يفضلون العشرة على الخلوة استدلالا بقوله صلى الله تعالى عليه وسلم: «لا رهبانية في الإسلام»، والحق في هذه المسألة أن الخلوة والعزلة جائز. وقد نطق بجوازها الكتاب والسنة، وأجمع عليه الأمة، أما الكتاب فقوله تعالى ﴿وَإِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾: [سورة البقرة: 15/2] وهو إشارة إلى الخلوة الأربعينية التي يفعلها الصوفيون وأرباب الأحوال. وقد أثبتنا ذلك في «كتاب الشفاء في تفسير كلام الله المنزل من السماء»، من أراد الوقوف الأكبر فعليه بالرجوع إليه.

Elimizdeki nüshanın eksik olduğu ve yukarıdaki atıf da dikkate alındığı takdirde tefsirin sadece Bakara Sûresi 1-3. âyetlerle sınırlı olmadığı söylenebilir.

97 Karşılaştırma için bk. Zemaşşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyunü'l-ekâvil fi vücuhî't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1397/1977), 1: 27; el-Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed el-Hüseynî, *Hâşiye alâ evâilî'l-Keşşâf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim, nr. 175, 17^a.

98 Bu nüshanın 3^b sayfasında yer alan;

«قد سبق تفصيل معنى السملة في دفتر الأول في تفسير الفاتحة على وجه لا مزيد عليها» ifadesinden de anlaşılacağı üzere Musannifek, birinci defterde Fâtiha Sûresini tefsir etmiş idi. Fâtiha sûresini 14 Rebiulevvel 863/ 19 Ocak 1459'da bitirmiş olması dolayısıyla bu nüshanın tarihi, bu tarihten daha sonraki bir tarih olabilir. Musannifek, *Tefsîru selâsi âyât min sureti'l-Bakara*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 51, 3^{a-b}.

99 Musannifek'in tefsirinin bittiği kısmın sonu şöyledir (51^b):

فصيح القول بأن هذا من بأن تسمية الكل باسم جزئه وبأن الإقامة هو الأداء.

2.3.4.6. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyuddin Efendi nr. 169

Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu kısmında (nr. 51) bulunan müellif hattı nüshanın istinsahıdır. Kim tarafından ve nerede istinsah edildiği belli değildir. Nüsha 86 varaktır.

2.3.4.7. Süleymaniye Kütüphanesi, Satın Alınan Yazma Eserler, nr. 1122-1123

Bu iki nüsha¹⁰⁰ Mürselât sûresinden Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olan sûreleri ihtiva etmekte olan müellif nüshalarıdır.

XVI. yüzyıla ait iki defterde tek cilt halinde toplam 585 varak olarak kayıtlıdır.¹⁰¹ Muhtemelen tek cilt olan bu nüsha daha sonra ikiye ayrılarak iki cilt yapılmıştır. Birinci cilt (nr. 1122) Mürselât-Fecr arasını ihtiva etmekte olup 289 varaktır. İkinci cilt (nr. 1123) ise Beled-Nâs arasını ihtiva etmekte olup 278 varaktır. Toplamda 567 varak olan müellif hattı nüshalar, muhtemelen Musannifek tarafından vakfedilmiştir.

Vikâyesinde "بدء قراءة التفسير الشريف في جامع قره حسن باشا في يوم الجمعة 8 Rebiulahir Cuma شهر ربيع الآخر سنة ثلاث وعشرة وثلاث مائة بعد الألف" 1313 (28 Eylül 1895) tarihinde Kara Hasan Paşa Camii'nde¹⁰² okunmaya başlandığına dair kıraat kaydı bulunmaktadır. Zahriyesinde de "el-cildü'l-ahîr min tefsîri'l-Musannifek" şeklinde bir kayıt vardır. Ayrıca birinci cildin 2^a sayfasında ve ikinci cildin sonunda Fâtih'in hükümdarlık mührü bulunmaktadır.

Başı:

سورة والمرسلات خمسون آية مكية ههنا مباحث الأول: في بيان المكان أعني مكان النزول. الثاني: أي في بيان الزمان أي زمان النزول. الثالث: في عدد آياتها. المبحث

100 Mezkûr nüshalar, 2014 yılında Mevlüt Ceylan tarafından Trabzon'da bir kitapçada bulunmuş, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Yazma ve Nadir Eserler Daire Başkanlığı bünyesinde bulunan, başkanlığını Hüseyin Kutan'ın yaptığı satın alma komisyonu tarafından 25.000 TL'ye satın alınmış ve Süleymaniye Kütüphanesine kazandırılmıştır. Nüshaların kendisinden ve hikâyesinden haberdar olmamı sağlayan muhterem hocam Prof. Dr. Himmet TAŞKÖMÜR'e bu vesileyle şükranlarımı sunuyorum.

Satın alındıktan kısa bir süre sonra okuyucuların istifadesi için dijital ortama aktarılan nüshalar daha sonra nedenini bilmediğimiz bir şekilde dijital ortamdan kaldırılmıştır. Nüshalara ne zaman ulaşabileceği belli değildir. Bu konuda depo sorumluları ile yaptığımız dolaylı görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Görüşme tarihi: 27.02.2019.

101 BOA, *Bâb-ı Defterî Haremeyn*, 21941-B, s.43^{a-b}; Hacı Hasan-zâde, *Fatih Kütüphanesi Katalogu*, 43.

102 İzmir Tire'de bu isimle bir cami bulunmaktadır. Söz konusu caminin bu olması muhtemeldir.

الأول: في مكان النزول بدان كه اين سورة شريفة مباركة أفاض الله علينا من بركاتها در مكة شريفه زاد الله شرفها نازل شده است.

Sonu:

فقد امتاز كتابي هذا عن سائر التفاسير بهذه الخصائص والجهات ... وكل ذلك بميامن دولة السلطان الأعظم مالك رقاب الأمم ناصر الشريعة الشريفة الغراء... المنصور على الأعداء السلطان بن السلطان بن السلطان محمد بن مراد بن محمد خان خلد الله ملكه وسلطانه وأعلى أمره وشانه. وقضى ذلك قبيل الظهر ليوم الاثنين لست مضمين من شهر الله المبارك صفر ختمه الله بالخير والفتح والظفر من شهر سنة ست وستين وثمانمائة [972ب] بمقام دار السلطنة أدرنه لا زالت مقر السرير جلال الدولة القاهرة ... الفقير الحقير شيخ علي بن مجد الدين ابن محمد بن مسعود بن محمود بن محمد الشاه رودي البسطامي بلغه الله إلى جميع ما يتمناه ...

2.3.4.8. Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 54

Bu nüsha, Satın Alınan Yazma Eserler kısmında (nr. 1122-1123) bulunan Mürselât-Nâs arasını içeren müellif hattı nüshanın bir diğer istinsahıdır. Nüsha 1^b-454^b varakları arasındadır. Nüshanın zahriyesindeki kayıta Ahmed b. Muhammed b. Hasan es-Samsûnî'ye (ö. Zilhicce 978/Nisan-Mayıs 1571) ait kitaplardan olduğu zikredilmektedir. Buradan hareketle milâdî XVI. yüzyıla ait bir nüsha olduğu tahmin edilebilir.

2.3.4.9. Beyazıt Kütüphanesi, nr. 296

Bu nüsha, Satın Alınan Yazma Eserler kısmında (nr. 1122-1123) bulunan Mürselât-Nâs arasını içeren müellif hattı nüshanın, Derviş Hasan el-Edirnevî¹⁰³ tarafından istinsah edilen milâdî XVII. yüzyıla ait diğer bir nüshasıdır. Nüsha 1^b-352^a varakları arasındadır. Eserin üzerinde Bezm-i Âlem Sultan'ın vakıf mührü vardır. Kayıtlara "el-Muhammediyye fi't-tefsîri'l-Fâtîha" diye geçen nüshanın isminin "Kitâbü's-Şifâ" diye değiştirilmesinin uygun olacağını düşünüyoruz.

2.3.4.10. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 285

Bu nüsha, Satın Alınan Yazma Eserler kısmında (nr. 1122-1123) bulunan Mür-

.....
103 Derviş Hasan el-Edirnevî'nin *Tuhfetü'l-Emsâl* adlı eserini yazdığı tarih 1080/1670'dir. Dolayısıyla Derviş Hasan el-Edirnevî'nin ölümü 1080/1670'den sonra olmalıdır. Bk. Derviş Hasan el-Edirnevî, *Tuhfetü'l-Emsâl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2599.

selât-Nâs arasını içeren müellif hattı nüshanın, Şabânzâde (ö. 1120/1708)¹⁰⁴ tarafından istinsah edilmiş olan milâdî XVII veya XVIII. yüzyıla ait başka bir nüshasıdır. Nüsha, 1^b-432^a varakları arasındadır. Kayıtlara “*Muhammediyye fi't-tefsîr*” diye geçen nüshanın isminin “*Kitâbü’ş-Şifâ*” diye değiştirilmesinin uygun olacağını düşünüyoruz.

2.3.4.11. Beyazıt Kütüphanesi, Veliüddin Efendi, nr. 261

Bu nüsha, Satın Alınan Yazma Eserler kısmında (nr. 1122-1123) Mürselât-Nâs arasını içeren müellif hattı nüshanın, 15 Recep 1123 (29 Ağustos 1711 Cumartesi) tarihinde istinsah edilen, milâdî XVIII. yüzyıla ait başka bir kopyasıdır. 280 varaktır. Bilgisayar kayıtlarında “*el-Muhammediyye fi't-tefsir fi tefsiri'l-Fâtiha*” şeklinde yanlış kaydedilmiştir. Zahriyesinde “kıt'a min tefsiri Musannifek” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır.

2.3.4.12. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 35

Bu nüsha, Satın Alınan Yazma Eserler kısmında (nr. 1122-1123) bulunan Mürselât-Nâs arasını içeren müellif hattı nüshanın, kim tarafından istinsah edildiği belli olmayan diğer bir nüshasıdır. Nüsha, 1^b-420^b varakları arasındadır.

2.3.4.13. Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, nr. 124

Bu nüsha, Satın Alınan Yazma Eserler kısmında (nr. 1122-1123) bulunan Mürselât-Nâs arasını içeren müellif hattı nüshanın, kim tarafından istinsah edildiği belli olmayan diğer bir nüshasıdır. 219 varaktır.

Isparta Hamit Paşa Kütüphanesinde (nr. 1426) bulunan bir nüsha Musannifek'e nisbet edilmiştir. Vikâye yaprağında “Tefsîr-i Musannifek, Musannifek'in hattıyla” şeklinde kayıt bulunan bu nüsha Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed tarafından 718/1319 tarihinde istinsah edilmiştir. Dolayısıyla eserin, 803/1400 yılında doğan Musannifek'e âidiyeti mümkün değildir.

Başı:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، رَبِّ یَسْرٍ ﴿ص﴾ وَالْقُرْآنِ ذِی الذِّکْرِ بِلِ الذِّیْنَ کَفَرُوا فِی عِزَّةٍ
وَشِقَاقٍ ﴿ص﴾ صَادَ قَرَأَ بَعْضُهُمْ صَادَ بَفَتْحِ الدَّالِ، تَأْوِیْلُهُ: أَقْرَأَ صَادَ، وَقَرَأَ بَعْضُهُمْ صَادَ
بِکَسْرِ الدَّالِ ...

104 Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 688; Reşat Öngören, “Mehmed Efendi, Şabânzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 457-458.

Sonu:

روي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال: «عند كل ختمة دعوة مستجابة وشجرة في الجنة». الحمد لله رب العالمين، وصلى الله على محمد وآله أجمعين. فرغ من يوم الثلاثاء السابع من شهر المبارك ذي الحجة من شهر سنة ثمان عشر وسبعمائة العبد الفقير إلى رحمة الله تعالى محمد بن عبد الرحمن بن محمد أصلح الله شأنه وصانته عما شأنه.

2.3.5. İçerik ve Metodu

Mülteka'l-bahreyn/Kitâbü's-Şifâ'nın 30-35 yıllık bir proje olduğundan, eserin adının başlangıçta *Mülteka'l-bahreyn* olup sonradan *Kitâbü's-Şifâ*'ya dönüştüğünden ve Musannifek'in tek bir tefsiri olduğundan söz ettik. Ancak biz, uzun bir zaman dilimine yayılan bu tefsir projesinin zaman içerisinde dil, üslûb ve metod açısından farklılaştığını düşünüyoruz.

Bize göre müellif, tefsir çalışmalarına başladığında *el-Keşşâf*'ın ve *et-Tefsîrü'l-kebir*'in ittifak ettikleri noktaları ortaya koyacak, iki tefsiri bir araya getirecek bir tefsir yazmayı düşünmüş, bundan dolayı da tefsirine *Mülteka'l-bahreyn* ismini vermiştir. Yukarıda zikredilen Hekimoğlu, 50, 52 ve 53'te bulunan nüshalar bu iddiamızı doğrular mahiyettedir. Örneğin Hekimoğlu, 52'de bulunan nüshada Musannifek, Âl-i İmrân 185. âyetinde "ittisal"ın nasıl olacağı ile ilgili önce *Keşşâf*'tan alıntı yapmış ve "el-Keşşâf"ın ibaresi bitti" dedikten sonra "İmâm dedi ki" diyerek *et-Tefsîrü'l-kebir*'den alıntı yapmıştır ve ibarenin sonunda "İmâm'ın ibaresi bitti" demiştir.¹⁰⁵ Benzer şekilde yine Cuma Sûresi'nin 9. âyetinin tefsirinde önce *el-Keşşâf*'tan daha sonra Râzî'den alıntı yapmıştır. Ayrıca Musannifek «أقول» "derim ki" diyerek kendi görüşünü kaydetmiş ve daha

105 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Tefsîru'l-âyeti's-selâse min sûreti'l-Ankebut*, (*Mülteka'l-bahreyn*), Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 52, 92^b:

﴿وَإِنَّمَا تُوَفُّونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ [سورة البقرة: 185/2] فإن قلت: كيف اتصل به قوله وَإِنَّمَا تُوَفُّونَ أُجُورَكُمْ؟ قلت: اتصاله به على أن كلكم تموتون ولا بد لكم من الموت ولا توفون أجوركم على طاعاتكم ومعاصيكم عقيب موتكم، وإنما توفونها يوم قيامكم من القبور. فإن قلت فهذا يوهم نفى ما يروى أن «القبر روضة من رياض الجنة أو حفرة من حفر النار». قلت: كلمة التوفية تزيل هذا الوهم لأن المعنى أن توفية الأجور وتكملها يكون ذلك اليوم، وما يكون قبل ذلك في بعض الأجور. انتهى عبارة «الكشاف».

قال الإمام بَيِّنَ تَعَالَى أَنَّ تَمَامَ الْأَجْرِ وَالْثَوَابِ لَا يَصِلُ إِلَى الْمُكَلَّفِ إِلَّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، لِأَنَّ كُلَّ مَنْفَعَةٍ يَصِلُ إِلَى الْمُكَلَّفِ فِي الدُّنْيَا فَهِيَ مُكَدَّرَةٌ بِالْغُمُومِ وَالْهُمُومِ وَيَخَوْفُ الْإِنْقِطَاعَ وَكَذَا الْقَوْلُ فِي جَانِبِ الْعِقَابِ فَإِنَّهُ لَا يَخْصُلُ فِي الدُّنْيَا أَلَمْ خَالِصٌ عَنْ سُؤَابِ اللَّذَّةِ، بَلْ يَمْتَرِحُ بِهِ رَاحَاتٌ وَتَحْفِيفَاتٌ، وَإِنَّمَا الْأَلَمُ النَّامُ الْخَالِصُ الْبَاقِي هُوَ الَّذِي يَكُونُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْهُ. انتهى عبارة الإمام.

Diğer örnekler için bk. Hekimoğlu, nr. 52, 124^b-132^a.

derin tahkiki için okuyucuyu *Şerhu'l-Vikāye* adlı fıkıh eserine yönlendirmiştir.¹⁰⁶ Dil olarak Arapça'yı ağırlıklı olarak kullanan müellif Farsça'yı da kullanmıştır. Mesela Rum Sûresi 48. âyetini tefsir ederken *Mesnevî*'de geçen "Hz. Ömer ve ihtiyar çalgıcı" hikâyesinden alıntılar yapmıştır.¹⁰⁷

Musannifek'in *Mülteka'l-bahreyn* ile başlayan tefsirinin daha sonra *Kitâbü'ş-Şifâ*'ya dönüşen kısmında ise dili, üslubu ve metodu farklılaşır. Örneğin Fâtîha tefsirinin mukaddimesinde yedi fâide ve üç kâide zikretmiştir. Bu fâide ve kâidelerde ilm-i tefsirin önemli konularında izahatlar yapmıştır.¹⁰⁸ Bunu yaparken "Mebhas"lar ve "Fasıl"lar kullanmıştır. Aynı şekilde Bakara sûresinin ilk üç âyetini ve Mürselât'tan Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olan kısmı da bu metotla tefsir etmiştir. Fâtîha sûresinin ilk âyetlerini tefsir ederken 14 mebhâs¹⁰⁹ kullanırken, Mürselât sûresinin ilk âyetlerinde ise, 12 mebhâs¹¹⁰ kul-

106 Musannifek, *Tefsîru'l-âyeti's-selâse min sûreti'l-Ankebut (Mülteka'l-bahreyn)*, 112^a:

﴿يَأْيِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُوذِيَ لِلصَّلَاةِ﴾ [سورة الجمعة: 9/26] «الكشاف» المراد بالنداء الأذان ثم قال وقالوا المراد به الأذان عند قعود الإمام على المنبر، وقد كان لرسول الله صلى الله عليه وسلم مؤذن واحد، فكان إذا جلس على المنبر أذن على باب المسجد، فإذا نزل أقام للصلاة، ثم كان أبو بكر وعمر رضي الله عنهما على ذلك، حتى إذا كان عثمان رضي الله عنه وكثر الناس وتباعدت المنازل زاد مؤذنا آخر، فأمر بالتأذين الأول على داره التي تسمى زوراء، فإذا جلس على المنبر: أذن المؤذن الثاني، فإذا نزل أقام للصلاة، فلم يُعَب ذلك عليه. الكل عبارة «الكشاف».

وقال الإمام قوله: ﴿إِذَا نُوذِيَ﴾ يعني النداء إذا جلس الإمام على المنبر يوم الجمعة وهو قول مقاتل، وأنه كما قال لأنه لم يكن في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم نداء سواء كان إذا جلس عليه الصلاة والسلام على المنبر أذن بلال على باب المسجد، وكذا على عهد أبي بكر وعمر رضي الله عنهما. هذا عبارته. والمختار في رواية الفقه أن الأذان المعتبر في وجوب السعي وحرمة البيع هو الأذان الأول بشرط أن يقع بعد زوال الشمس سواء كان على المنارة أو على الزوراء وقد أتممتنا تحقيقه في «شرح الوقاية». قوله للصلاة أي لوقت الصلاة. يدل عليه قوله من يوم الجمعة ولا يكون الصلاة من اليوم وإنما يكون وقتها من اليوم. هذه عبارة الإمام في بيان تقدير المضاف الذي هو الوقت.

وأقول: لا حاجة إلى تقدير المضاف لأن معنى النداء هو الإعلام ولهذا سمي الإذان نداء لما فيه من الإعلام بدخول الوقت والمقصود من الإعلام بالوقت هو الاشتغال بالصلاة ومباشرتها.

107 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Mecmûatün fi tefsîri ba'zi'l-âyat ve's-sûveri ve'l-hadis (Mülteka'l-bahreyn)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 53, 89^{a-b}, 90^a.

108 Musannifek'in tefsirinin mukaddimesi ile ilgili değerlendirme için bk. Çelik, "Fatih Sultan Mehmed Han'ın Emriyle Yazılan Farsça Tefsir: 'Kitâbü'ş-Şifâ fi Tefsîri Kelâmillâhi'l-Münzel Mine's-Semâ'", 1: 149-157.

109 1. Mebhâs: İstiaze, 2. Mebhâs: lügat, 3. Mebhâs: Sarf ve Nahiv, 4. Mebhâs: Mana, 6. Mebhâs: İlm-i Meânî, 7. Mebhâs: İlm-i Beyân, 8. Mebhâs: Fıkıh, 9. Mebhâs: İlm-i Usûl, 10. Mebhâs: Nükteler, Latifeler, 12. Mebhâs: Hakikat, 13. Mebhâs: Fazilet, 14. Mebhâs: Sebeb-i Nüzûl.

110 1. Mebhâs: Kiraat vecihleri, 2. Mebhâs: Lügat, 3. Mebhâs: Sarf, 4. Mebhâs: Nahiv, 5. Mebhâs: Meani, 6. Mebhâs: Beyân, 7. Mebhâs: Fıkıh, 8. Mebhâs: Kelâm, 9. Mebhâs: Usul-i fıkıh, 10. Mebhâs: İlm-i Tefsir, 11. Mebhâs: İlm-i te'vil, 12. Mebhâs: Nükteler, latifeler ve işaretler.

lanmış, buna göre âyetleri tefsir etmiştir. Ayrıca dil olarak da Sultan Fâtih'in emri üzerine ağırlıklı olarak Farsça'yı,¹¹¹ kısmen de Arapça'yı kullanmıştır.¹¹² Mukaddimesinde meâni, beyân ve diğer ilimleri içeren, kıraat vecihleri ve farklarını açıklayan nükteler, latifeler, işaretler ve beşâretler ihtiva eden zâhir ve bâtın ilimleri cem eden bir tefsir¹¹³ yazacağı iddiasında olan Musannifek, yukarıda da ifade edildiği gibi âyetleri lügat, sarf, nahiv, beyân, meânî, fıkıh, usûl, tefsir, te'vil, kelâm gibi ilimler açısından açıklamış, rivayetlere de başvurmuştur.¹¹⁴

Pek çok konuda tekrarlardan kaçınmış ve sürekli tefsir içi atıflar yapmıştır. Mesela Bakara sûresinin tefsirinde Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerini sayarken "sırat-ı müstakim"i de saymıştır ve bu konudaki tafsilatın birinci defterde Fâtîha sûresinde geçtiğini söylemiştir.¹¹⁵ Yine Nebe sûresinin tefsirinde Hz. Peygamber'den bir hadis aktarmış ve Duhân sûresinin 29. âyetinde konuyu tafsil ettiğini zikretmiştir.¹¹⁶

.....

111 Musannifek, *el-Muhammediye fi't-tefsir fi tefsiri'l-Fâtîha*, 5^b:

ابن حضرة پادشاه عالی همت . که بر خوردار باد از تخت و بخت و دولت . بر آن وجه بوقوع پیوست که این بیچاره جهة حضرة، تفسیری بزبان پارسی

Ayrıca bk. Taşköprizâde, *Şekâik*, 101.

112 Detaylı inceleme için, bk. Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*, 127.

113 Musannifek, *el-Muhammediye fi't-tefsir fi tefsiri'l-Fâtîha*, 6^b.

114 Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*, 127-128.

115 Musannifek, *Tefsîru selâsi âyât min sûreti'l-Bakara (Kitâbü'ş-Şifâ)*, 26^b:

ومنہا الصراط المستقیم، قال الله تعالى: ﴿اهدنا الصراط المستقیم﴾ ابن مسعود . رضي الله عنه . فرموده است که صراط مستقیم قرآن است . وقد فصلنا الكلام في ذلك في الدفتر الأول في تفسیر الفاتحة فلا نعيدها.

116 Musannifek, *Muhammediyye fi't-tefsir (Kitâbü'ş-Şifâ)*, 42^b:

قال رسول الله -صلى الله عليه وسلم-: «ما من عبد إلا له في السماء بابان باب يخرج منه رزقه وباب يدخل منه عمله». فإذا مات فقدها وبكى عليه فكثرة الأبواب إذن بحسب كثرة السكان ومصداق هذا التفسير قوله جل طوله: ﴿فما بكت عليهم السماء والأرض﴾ [سورة الدخان: 44/ 92]. وقد فصلنا هذا المقام في سورة الدخان فلا تنس.

Konuyla ilgili tafsilatı verdiği yer ile ilgili elimizde bulunan nüshalarda bulduğumuz kısım için bk. Musannifek, *Tefsîru'l-âyeti's-selâse min sûreti'l-Ankebut (Mülteka'l-bahreyn)*, 139^b:

﴿فما بكت عليهم السماء والأرض﴾: الإمام فيه وجوه، الأول: قال الواحدي في «البيسط» روى أنس بن مالك عن رسول الله -صلى الله عليه وسلم- أنه قال: «ما من عبد إلا وله في السماء بابان باب يخرج منه رزقه وباب يدخل فيه عمله، فإذا مات فقدها وبكى عليه» وتلا هذه الآية، قال وذلك لأنهم لم يكونوا يعملون على الأرض عملاً صالحاً تبكي عليه، ولم يصعد لهم إلى السماء كلام طيب ولا عمل صالح فيبكي عليهم، وهذا قول أكثر المفسرين. القول الثاني: التقدير: فما بكت أهل السماء وأهل الأرض، فحذف المضاف، والمعنى ما بكت عليهم الملائكة ولا المؤمنون، بل الكل بهلاكهم كانوا مسرورين. الثالث: ما ذكره صاحب «الكشاف» أنه قد جرت عادة العرب بأنه إذا مات رجل خطير يقولون في تعظيمه: «بكت عليه السماء والأرض»...

2.4. Tefsir Notları

Musannifek'in ulaşabildiğimiz eserlerinin nüshalarının vikāye, zahriye ve hâmişlerinde birçok not bulunmaktadır. Muhtemelen görevleri ve seyahatleri esnasında da sürekli okuyan ve notlar alan müellifin bu notları düzensiz bir görünüm arz etmektedir.

Tefsir çalışmalarının nüshalarında da örneğin: Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Sa'lebî (ö. 427/1035), Kâdî (ö. 685/1286), Kirmânî (ö. 500/1106), Kevâşî (ö. 680/1281), Tîbî (ö. 743/1343), Kazvîni (ö. 745/1344), İmâdüddin el-Yemenî (ö. 750/1349), Kutbüddin er-Râzî et-Tahtânî (ö. 766/1365), Molla Fenârî (ö. 834/1431) gibi âlimlerden alıntılar ve *el-Keşşâf*, *et-Tefsîrül-kebîr* ve *Tefsir-i Sûrâbâdî* gibi kaynaklardan önemli notlar bulunmaktadır. Ayrıca kendi düşünce ve görüşlerini de kaydetmiştir. Farklı konu ve kaynaklardan alınan, gayr-i nizâmî bir şekilde muhtemelen sonradan bir araya getirilen bazı notlar da nüshalarda bulunmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz nüshaların içerisine dercedilen ve henüz bilimsel çalışmaların konusu olmamış bu notların yoğun olarak bulunduğu bazı nüsha örnekleri şunlardır:

2.4.1. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 635

Yukarıda *Tefsîr-i Musannifek* adıyla kayıtlı olan bu nüshanın içerisinde *el-Keşşâf* istinsahından bölümler olduğundan söz etmiştik. Nüshanın kenarlarında ve içerisinde Musannifek'in kendi adıyla kaydettiği notlar,¹¹⁷ Sa'lebî,¹¹⁸ Tefsir-i Kâdî,¹¹⁹ *et-Tefsîrül-kebîr* (Râzî),¹²⁰ *el-Keşf ale'l-Keşşâf* (Kazvîni)¹²¹ gibi kaynaklardan aldığı notlar ve Gazzâlî'nin *İhyâ'sından* aldığı bölümler de bulunmaktadır.¹²² Ayrıca nüshanın içerisinde, müellifin 856/1452 tarihinde Dımaşk'ta düştüğü bir kayıt da mevcuttur.¹²³

.....

117 Musannifek, *Tefsîr-i Musannifek*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 635, 25^b:

أقول هذا الوجه غير صحيح لأن قوله: «ولم يجعل» معطوف على الصلة البتة والصلة لا محل لها من الإعراب... فافهم. لمحضره شيخ علي البسطامي.

Diğer notlar için bk. Musannifek, *Tefsîr-i Musannifek*, 42^a, 52^b, 94^b.

118 Musannifek, *Tefsîr-i Musannifek*, 52^b.

119 Musannifek, *Tefsîr-i Musannifek*, 22^a, 26^b.

120 Musannifek, *Tefsîr-i Musannifek*, 55^a, 56^a, 94^b.

121 Musannifek, *Tefsîr-i Musannifek*, 50^a.

122 Musannifek, *Tefsîr-i Musannifek*, 128^b-137^b.

123 Musannifek, *Tefsîr-i Musannifek*, 120^a.

2.4.2. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 50

Yukarıda Râzî'nin tefsirinin istinsahının bir kısmının bulunduğu nüsha olarak verdiğimiz Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu (nr. 50) nüshasının içerisinde Râzî'nin *et-Tefsîrü'l-kebir*'inden,¹²⁴ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *et-Tezkire*'sinden,¹²⁵ Ekmelüddin el-Babertî (ö. 786/1384) ve Kutbüddin er-Râzî'nin *Şerhu'l-Keşşâf*'ından¹²⁶ ve Kâdî Beyzâvî'den (ö. 685/1286)¹²⁷ alınan notlar vardır. Ayrıca 36^a-61^b varakları arası Bakara Sûresi'nin 1-4. âyetlerinin büyük oranda Zemahşerî ve Râzî'den alıntılanan bölümleri bulunmaktadır.

2.4.3. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 53

Yukarıda Musannifek'in *Mülteka'l-bahreyn/Kitâbü'ş-Şifâ'sı* olarak kaydettiğimiz bu nüshanın içerisinde ve kenar notlarında Sa'lebî'den,¹²⁸ Kurtubî'nin *Tezkire'sinden*,¹²⁹ Beyzâvî'den¹³⁰ ve *Tefsîr-i Teysîr*'den¹³¹ alıntılar bulunmaktadır. Ayrıca İbnü'l-Esir'in *Câmi'u'l-usûl*'ünden,¹³² Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-envâr*'ından,¹³³ lügavî tahlillerde Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *Sihâh*'ından¹³⁴ notlar kayıtlıdır. Musannifek'in kendi notları ve *Şerhu'l-Mesâbih* adlı eserine atıf da yer almaktadır.¹³⁵

Bu nüshalardan başka örnek olarak, 831/1428'de Herât'ta istinsah ettiği Teftâzânî'nin *el-Keşşâf* şerhinin sonunda Musannifek, İsra sûresinin ilk âyetinde geçen "abd" kavramıyla ilgili aklına gelen bir açıklamayı kendi adıyla şöyle kaydetmiştir:

قال الله تعالى: ﴿سبحان الذي أسرى بعهده ليلاً﴾ الخ ... فإن قلت: لِمَ عبّر عن النبي عليه السلام بلفظ «العبد» مع كثرة ما يصلح أن يعبر به عنه مثل «النبي» و«الرسول»

.....

124 Râzî, *Tefsîru'l-Fâtiha*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 50, 66^a.

125 Râzî, *Tefsîru'l-Fâtiha*, 64^b.

126 Râzî, *Tefsîru'l-Fâtiha*, 66^{a-b}.

127 Râzî, *Tefsîru'l-Fâtiha*, 66^b.

128 Musannifek, *Mecmûatün fi tefsîri ba'zi'l-âyât ve's-sûveri ve'l-hadis*, (*Mülteka'l-bahreyn*), 46^a-52^b, 167^b.

129 Musannifek, *Mecmûatün fi tefsîri ba'zi'l-âyât ve's-sûveri ve'l-hadis*, (*Mülteka'l-bahreyn*), 5^b, 6^b.

130 Musannifek, *Mecmûatün fi tefsîri ba'zi'l-âyât ve's-sûveri ve'l-hadis*, (*Mülteka'l-bahreyn*), 148^a, 166^b.

131 Musannifek, *Mecmûatün fi tefsîri ba'zi'l-âyât ve's-sûveri ve'l-hadis*, (*Mülteka'l-bahreyn*), 167^a.

132 Musannifek, *Mecmûatün fi tefsîri ba'zi'l-âyât ve's-sûveri ve'l-hadis*, (*Mülteka'l-bahreyn*), 150^a.

133 Musannifek, *Mecmûatün fi tefsîri ba'zi'l-âyât ve's-sûveri ve'l-hadis*, (*Mülteka'l-bahreyn*), 157^a.

134 Musannifek, *Mecmûatün fi tefsîri ba'zi'l-âyât ve's-sûveri ve'l-hadis* (*Mülteka'l-bahreyn*), 111^b.

135 Musannifek, *Mecmûatün fi tefsîri ba'zi'l-âyât ve's-sûveri ve'l-hadis* (*Mülteka'l-bahreyn*), 165^b-166^a.

ونحو ذلك؟ قلت: لأن النبوة والرسالة نسبة بين الخلق وبينه عليه السلام. والعبدية نسبة بينه وبين الرب. فإذا أرسله الله إلى عباده ناسب التعبير عنه بصفة الرسالة والنبوة بحكم إفضاء المقام. وإذا أذهب الله إليه ناسب أن يعبر عنه بما يشعر بما بينه وبين الله من النسبة. ووجه آخر: وهو أنه نته به على عليّة مبدئ الإشتقاق أعني العبودية لهذه المرتبة الجليلة والدرجة الرفيعة ليكون ترغيباً للنظار في العبودية، وإرشاداً لهم إلى أن من أتى بالعبادة على شرائطها فله الفوز بالدرجات العلى والوصول إلى المراتب العلية بل ما هو أجل وأعلى. وجواب ثالث: وهو أنه نبه بذكر العبد المُنْبئ عن العجز والذلة إلى إثبات غاية القدرة والاختيار له تعالى حيث رفع بكمال إرادته من حضيض المذلة عبداً متناهياً في الذلة وأوصله إلى أوج العزة أجلسه على منْصَة التكریم لأنه هو المعزّ والمذل ذو قوة ﴿رافعة خافضة﴾ ﴿ليس لوقعتها كاذبة﴾ فيكون بتأدية هذه المقاصد أوفى. هذا ما خطر ببالي وأنا الفقير شيخ علي...¹³⁶

Musannifek'in *el-Keşşâf*'ın istinsahında, Saffât sûresinin 112. âyetinin tefsirinde kendi imzasıyla kaydettiği not şöyledir:

تنبيه على أن لفظ «المقدرين» في قوله: «مقدرين الخلود» اسم الفاعل، والتقدير صفة الفاعل. وأقول مبني السؤال والجواب على ذلك ولا حاجة إلى جميع ذلك لأنه يجوز أن يقال تقدير الكلام في الأول مقدرًا خلودهم، وفي الثاني: مقدرًا نبوته والحال وإن وجب كونها صفة للفاعل أو المفعول إلا أنه لا يجب أن يكون صفة فعلية بل كونها صفة سببية كاف، وما يخرج فيه كذلك فليفهم. لكتابه شيخ علي البسطامي.¹³⁷

Musannifek *el-Keşşâf* istinsahının hâmişinde ilm-i tefsirin tanımıyla ilgili Kutbuddîn er-Râzî'nin *el-Keşşâf* şerhinden bir bilgi aktarmış, sonra aynı bilgiyi *el-Keşşâf* hâşiyesinin içerisine de alarak tartışmıştır. Bu not şöyledir:

علم التفسير: ما يبحث فيه عن مراد الله تعالى من قرآنه المجيد، وهو منحصر في قسمين: أ- «التفسير» ب- و«التأويل»، لأن بيان معاني القرآن: أ- إما بالنقل عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ب- أو عن الصحابة وضي الله عنهم، وهو «التفسير». ب- وإما بحسب قواعد العربية، وهو «التأويل».

136 Bk. Tefâtânî, *Hâşiye ale'l-Keşşâf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, nr. 168 (Müstensih: Musannifek), 231^b.

İbareyi okumamda yaptığı minik katkıdan dolayı Nesibe Büşra Tokuş'a minnettarım.

137 Zemaşerî, *el-Keşşâf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 393, 77^a.

وبالجملة التفسير: ما يتعلق بالرواية. وعلى هذا أمكن أن يوجه قوله صلى الله عليه وسلم: «من فسر القرآن برأيه فقد كفر» بوجهين: أحدهما أن المراد بـ«التفسير» لما كان هو «النقل» فمعنى «فسر» لا يكون إلا «نقل» فمعنى الحديث أن: «من نقل معنى القرآن عن النبي صلى الله عليه وسلم أو الصحابة رضي الله عنهم برأيه وهو رجم ظن فقد كفر»، لأنه افتري على رسول الله صلى الله عليه وسلم. الثاني: أنه يستخرج معاني القرآن لا بحسب القواعد بل بمجرد رأيه. قطب:¹³⁸

Sonuç

803/1400 senesinde Bistâm'ın Şahrûd kasabasında dünyaya gelen Musannifek'in asıl ismi "Şeyh Ali" dir. Yazdığı ilk dönem eserlerinde ve diğer tüm eserlerinde ismini "Şeyh Ali b. Mecciddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî" şeklinde kaydetmiştir. Ayrıca kullanmış olduğu mührü üzerinde "Şeyh Ali" ibaresi bulunmaktadır. Ancak XV. yüzyıldan itibaren kaynaklarda genellikle "küçük yazar" anlamına gelen "Musannifek" lakabıyla kaydedilmiş ve şöhret bulmuştur. Bu lakabın kim tarafından ne zaman verildiği belli değildir. Ayrıca görebildiğimiz kadarıyla müellif bu lakabını hiç kullanmamıştır.

840'lı yılların başında Anadolu'ya pek çok defa gelip giden Musannifek 849-860/1445-1455 seneleri arasında Konya'da kalmış, Nalıncı ve Karatay Medreselerinde hocalık yapmıştır.

XVI. yüzyıla ait iki defterde Musannifek'in tefsir çalışmalarının yazma nüshaları kayıtlıdır. Buna göre Musannifek'in tefsir ilmi ile ilgili çalışmaları; *el-Keşşâf* üzerine yazdığı şerhi/hâşiyesi, *el-Keşşâf* istinsahları, Tefîzânî'nin *el-Keşşâf* üzerine yazdığı şerhin/hâşiyenin istinsahı, *et-Tefsîrü'l-kebîr* istinsahı, *Mülteka'l-bahreyn/Kitâbü's-Şifâ* adlı tefsiri ve tefsirle ilgili yazma nüshaların hâmişlerine düştüğü tefsir notları şeklinde tasnif edilmiştir.

Musannifek'in *el-Keşşâf* üzerine yazdığı şerhi/hâşiyesi, Fâtiha sûresinin 3 âyeti ve Bakara sûresinin 2. âyetinden 6. âyetine kadarki kısmı ihtiva etmektedir.

Musannifek *el-Keşşâf* tefsirinin Bakara, Âl-i İmrân, Yûsuf, Tâhâ (1-44), Mâide (1-6, 54-66), İsrâ (1-33), Nisa (58-74), Arâf (142-145), İbrahim (32-42), En'am (1-9), Tevbe (73-104, 107-122), Lokman (27-34), Furkan (21-22), Sebe, Fâtır, Yâsin, Saffât, Sâd, Zümer, Mü'min, Secde, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, Muhammed ve Fetih Sûresi'nden Nâs Sûresine kadar olan kısmını istinsah etmiştir.

138 Zemaşerî, *el-Keşşâf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 351 (Müstensih: Musannifek), 3^a ve Musannifek, *Hâşiyeye ale'l-Keşşâf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, nr. 326, 20^b.

Musannifek, Teftâzânî'nin *el-Keşşâf* üzerine yazdığı şerhin/hâşiyenin baştan En'am sûresine kadar olan kısmını istinsah etmiştir.

Dedesi Fahreddin er-Râzî'nin *et-Tefsîrü'l-kebir*'inin başından "Ruknu'l-hâmis min erkânî mebâhisi'l-isti'âze"ye kadar olan kısmı, ayrıca Bakara sûresinin bazı âyetlerinin ve İsrâ sûresi 13. âyetinin olduğu kısmı istinsah etmiştir.

Musannifek'in *Mülteka'l-bahreyn/Kitâbü's-Şifâ* adlı tefsirinin ilk müsveddelerini yazdığını tahmin ettiğimiz tarih (836/1433 öncesi) ile son cildini bitirdiği 866/1461 tarihi dikkate alındığında 30-35 yıla yakın bir tefsir projesinden söz etmek mümkündür. Bu zaman dilimi içerisinde tefsir çalışmalarında kullandığı farklı tefsirlerden notlar almış, istinsahlar ve müsveddeler yazmıştır.

Musannifek'in kendi rivâyetine göre, zâhir ve bâtın ilimlerini cem ettiğinden dolayı tefsirine "*Mülteka'l-bahreyn*" ismini vermiş, bu isim arkadaşları ve dostları arasında şöret bulduktan bir süre sonra tefsirine başka bir isim vermesine dair gaibten kendisine telkinde bulunulmuş ve kitabın ismini "*Kitâbü's-şifâ fî tefsîri Kelâmillâhi'l-münzel mine's-semâ*" şeklinde değiştirmiştir.

Gerek tarihi metinlerde gerekse çağdaş yazarlarca Musannifek'in başka bir tefsiri daha olduğuna dair rivâyetler şu ana kadar doğrulanamamıştır.

Şu an elimizde Musannifek'in hattıyla *Mültekal-bahreyn/Kitâbü's-Şifâ'ya* ait Fâtiha, Bakara (1-3, 152-155, 183-185, 197-202, 255), Âl-i İmrân (26-27, 185-191), Nisâ (40-43), Mâide (54, III-120), En'am (1-2; 52-54), Tevbe (118), Ra'd (8-13), Neml (15-37), Kasas (76-84), Ankebut (1-9), Rum (48-60), Fâtır (27-35), Sâd (26-41), Fussilet (30-42), Duhân (1-59), Muhammed (1-4), Rahmân (1-7), Haşr (1-24), Cuma (9-11), Kıyâme (1-23), Dehr (1-28) Kadir, İhlâs ve Mürselât'tan Nâs sûresine kadar olan sûrelerin tefsirinin nüshaları bulunmaktadır. Buradan hareketle Musannifek'in tefsirini tamamladığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Elimizdeki nüshalarda bulunan kayıtlara göre Musannifek, Sultan Fatih'e sunulmak üzere Fâtiha sûresi tefsirine 862 yılının Cemâziyelevvel ayında (Nisan/Mayıs 1458) başlamış, tefsiri 14 Rebiulevvel 863 Perşembe (19 Ocak 1459) tarihinde Edirne'de bitirmiştir, Mürselât ve sonrasındaki sûrelerin bulunduğu nüshayı ise 6 Safer 866 Pazartesi öğleden önce (10 Kasım 1461) yine Edirne'de bitirmiştir.

Musannifek, tefsir çalışmalarının hâmişlerinde; Taberî, Sa'lebi, Kâdi, Kirmânî, Kevâşi, Tîbî, Kazvîni, Yemenî, Kutbüddin Râzî, Molla Fenârî gibi âlimlerden alıntılar yapmış ve *el-Keşşâf*, *et-Tefsîrü'l-kebir*, *Tefsir-i Sûrâbâdi* gibi kaynaklardan önemli notlar almıştır. Ayrıca kendi düşünce ve görüşlerini de kaydetmiştir.

Musannifek'in *Mültekal-bahreyn/Kitâbü's-Şifâ* tefsirinin nüshalarının bir kısmı Zemahşerî ve Râzi'yi pratikte birleştirme çabasının ilginç örneklerinden biridir. Musannifek'in tercihlerini, tahkik ve tenmiklerini dikkate aldığımızda bu çabayı basit bir derleme olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmaz. Görebildiğimiz kadarıyla müellif eserin ismiyle de müsemma olmak üzere Zemahşerî ve Râzi gibi iki denizi bir araya getirmeye çalışmış, iki müfessirinde ittifak ettiği noktaları vurgulamıştır.

Timurlu/Osmanlı ilim dünyasının geçişkenliği bağlamında Musannifek özel bir yere sahiptir. Musannifek'in eserlerini yazdığı, 830-840'lar Bistâm-Herât (Şâhruh); 850-860'lar Konya (Karamanoğlu İbrahim); 860-870'ler Edirne (Fâtih) süreçleri pek çok soruyu bünyesinde barındırmaktadır. Musannifek'in metinlerinin ve nüshalarının bu bağlamda yeniden okunmaya ihtiyacı vardır.

Musannifek'in tefsir tarihindeki yeri ile ilgili sağlıklı tartışmalar, mezkûr nüshaların tahkiki, ilmî neşri ve nüshalarda bulunan *tenmik*, *tahkik* ve *tashih*lerin incelenmesi ile mümkün olacaktır. Bu konuda yazma eser kütüphaneleri genç araştırmacıları beklemektedir.

Kaynakça

- Aka, İsmail. "Timur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 173-176. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Anonim. *Münşeâtü's-Selâtin*. Fâtih, 4126: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Atsız, Nihal. *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l- müellifin ve âsârü'l-musannifin*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Bâb-ı Defterî Haremeyn Muhasebesi Sultan Fatih Evkâfi Kalemî Defterleri (Bâb-ı Defterî Haremeyn)*. 21941-B.
- Beğavî, Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ud. *Mesâbihu's-Sünne*. Fâtih, 1186: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Bergamalı, Cevdet Efendi. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Daru'l-Funûn İlahiyat Fakültesi Neşriyatından, 1927.
- Beyazıt Devlet Kütüphanesi Yazma Eser Adı Kataloğu. *İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü*. 1990.
- Bezdevî, Fahrulislam Ali b. Muhammed. *Kenzü'l-vusûl ila marifeti'l-usûl*. Fâtih, 1234: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi, Tabakâtü'l-Müfessirin*. İstanbul: 1974.
- Buhârî, Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahih*. Murad Molla, 577: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*, haz. Mehmet Ali Yekta Saraç. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.

- Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed el-Hüseynî. *Hâşiye alâ evâilî'l-Keşşâf*. Dâmad İbrahim, 175: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Çelik, Ersin. "Fatih Sultan Mehmed Han'ın Emriyle Yazılan Farsça Tefsir: 'Kitâbü's-Şifâ fi Tefsiri Kelâmillâhî'l-Münzel Mine's-Semâ'", *Osmanlı Döneminde Tefsir*. İstanbul: Daru'l-Fünun İlahiyat Vakfı, Ensar, 2018.
- Demir, Ziya. *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Edirnevî, Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtü'l-müfessirin*, thk. Süleyman b. Sâlih el-Hazzî, Medine: Mektebetu'l-ulum ve'l-hikem, 1417/1997.
- Edirnevî, Derviş Hasan. *Tuhfetü'l-Emsâl*. Şehid Ali Paşa, 2599: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Erünsal, İsmail E. "Fatih Camii Kütüphanesine Ait En Eski Müstakil Katalog". *Erdem Dergisi* 9/26, (Eylül 1996): 659-664.
- Erünsal, İsmail E. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Eyyûbî, Abdullah. *Risâle fi Ebî Eyyûb*. Hacı Cemal Ögüt, 67: 113b-145b. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi.
- Fahreddin er-Râzî. *Tefsiru'l-Fahri'r-Râzî*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981/1401.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed. *el-Veciz*, Fâtih, 221: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Hacı Hasan-zâde, Fatih Kütüphanesi Katalogu, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, no. 9559.
- İbn Esir, Mecdüddîn Mübarek b. Muhammed. *Câmiu'l-usûl min ehâdisi'r-rasul*. Fâtih, 722: Süleymaniye Kütüphanesi.
- İbnü'l-Hâcib, Cemaleddin Osman b. Ömer. *Muhtasaru İbn Hâcib fi usûl'il-fıkıh*, Müstensih: Yahya b. Muhammed. Çorlulu Ali Paşa, 169: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Muhtasaru müntehe's-sûl ve'l-emel*, Fâtih, 1439: Süleymaniye Kütüphanesi.
- İbnü'l-İmâd Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî ed-Dımaşkî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. nşr. Abdülkâdir el-Arnâût, Mahmûd el-Arnâût, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin -Şeşen, Ramazan -Bekar, Serdar M. -Gündüz, Gülcan -Furat, A. Hamdi. *osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*. İstanbul: İslam, Tarih, Sanat Ve Kültür Araştırma Merkezi, 2000.
- Jean Paul-Roux. *Timur*. Çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul: Milliyet Yayın A.Ş. 1994.
- Karaver, Ümit. *Musannifek'e Nisbet Edilen 'Avâmil-i Atik' Şerhi (Tahkik ve Tahlil)*. İstanbul: Kitâbi, 2019.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. İstanbul: Maarif Matbaası, 1360/1941.
- *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. İstanbul: Maarif Matbaası, 1362/1943.
- Mecdî, Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şekâik, Tercüme ve Zeyl-i Şekâik-i Numâniyye*, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: 1409/1989.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed b. Mesud eş-Şâhrûdî el-Bistâmî. *el-Muhammediye fi't-tefsir fi tefsiri'l-Fâtihâ, (Kitâbü's-Şifâ)*. Müellif Hattı. Veliyüddin Efendi, 260: Beyazıt Kütüphanesi.
- *el-Muhammediye fi't-tefsir fi tefsiri'l-Fâtihâ (Kitâbü's-Şifâ)*. Müellif Hattı. Veliyüddin Efendi, 261: Beyazıt Kütüphanesi.

- *er-Reşâd fi şerhi'l-İrşâd*. Müellif Hattı. Âtîf Efendi, 2479: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Hallü'r-rumûz ve keşfu'l-kunûz*. Müellif Hattı. Fatih, 2611: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Hallü'r-rumûz ve keşfu'l-kunûz*. Reisü'l-Küttâb, 456: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Hâşiye ale'l-Mutavvel*. Müellif Hattı. Yusuf Ağa, 5531: Konya Yazma Eserler Kütüphanesi.
- *Hâşiyetü'l-Mutavvel*. Cârullah, 1776: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Hâşiye ale'l-Mutavvel*. Şehid Ali Paşa, 2187: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Hâşiye ale'l-Mutavvel*. Turhan Valide Sultan, 284: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Mecmûatün fi tefsiri ba'zi'l-âyât ve's-süveri ve'l-hadis (Mülteka'l-bahreyn)*. Müellif Hattı. Hekimoğlu, 53: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Muhammediyye fi't-tefsir (Kitâbü's-Şifâ)*. Ayasofya, 285. Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Mülteka'l-bahreyn (Kitâbü's-Şifâ)*. Müellif Hattı. Fâtih, 636: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Şerhu Kasidetü'l-Bürde*. İsmihan Sultan, 323: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Şerhu Kasidetü'l-Bürde*. Mehmed Ârif Efendi, 180: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Şerhu'l-Hidâye*. Müellif Hattı. Fâtih, 1965: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Şerhu'l-Lübâb*. Müellif Hattı. Fâtih, 5004: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Şerhu'l-Misbâh*. Âtîf Efendi, 2569: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Şerhu'l-Misbâh*. Müellif Hattı. Fâtih, 5032: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Şerh-i Mesnevî*. Nafiz Paşa, 604: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Şerhu'l-Vikâye*. Fâtih, 1876: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Şerhu'l-Vikâye*. 3196-01: The Chester Beatty Library.
- *Şerhu'l-Vikâye*. Fâtih, 1877: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Şerhu'l-Vikâye*. Kılıç Ali Paşa, 427: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Tefsîru'l-âyeti's-selâse min sûreti'l-Ankebut (Mülteka'l-bahreyn)*. Müellif Hattı. Hekimoğlu, 52: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Tefsîru selâsi âyât min sûreti'l-Bakara (Kitâbü's-Şifâ)*. Müellif Hattı. Hekimoğlu, 51: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Tuhfetü'l-vüzerâ*. Ayasofya, 2855: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *Tuhfetü'l-vüzerâ*. Müellif Hattı. Emanet Hazinesi, 1342: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi.
- Öngören, Reşat. "Mehmed Efendi, Şâbanzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 457-458. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Storey, C.A. *Persian Literature, A Bio Bibliographical Survey*, volume I, Part I, London: 1970.
- Şahin, Mustafa. *Orta Çağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar 962-1507)*. Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2013.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, İstanbul: 1889-1898.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâ'd-Devleti'l-'Osmâniyye*. Hasan Hüsnü Paşa, 835: Süleymaniye Kütüphanesi.

- *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-Devleti'l-'Osmâniyye*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Ârabî, 1395/1975.
- *Mevzû'âtü'l-'ulûm*. Trc. Kemâleddin Mehmed. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1313.
- Teftâzânî, Sa'düddin Me'sud b. Ömer. *Hâşiye ale'l-Keşşâf*. Müstensih: Musannifek. Hamidiye, 168: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Turgut, Ali. "Abdullah Eyyûbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansikloedisi*. 1: 102-103. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Umur, Suha. *Osmanlı Padişah Tuğraları*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1980.
- Yücel, Yaşar. *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Zemahşerî, Cafullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*. 1) Müstensih: Musannifek, Konya, 860, Fâtih, 393: Süleymaniye Kütüphanesi; 2) Müstensih: Musannifek, Fatih, 379: Süleymaniye Kütüphanesi; 3) Fâtih, 386: Süleymaniye Kütüphanesi; 4) Müstensih: Musannifek, Fatih, 371: Süleymaniye Kütüphanesi.
- *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyunü'l-ekâvil fi vücuhi't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1397/1977.